

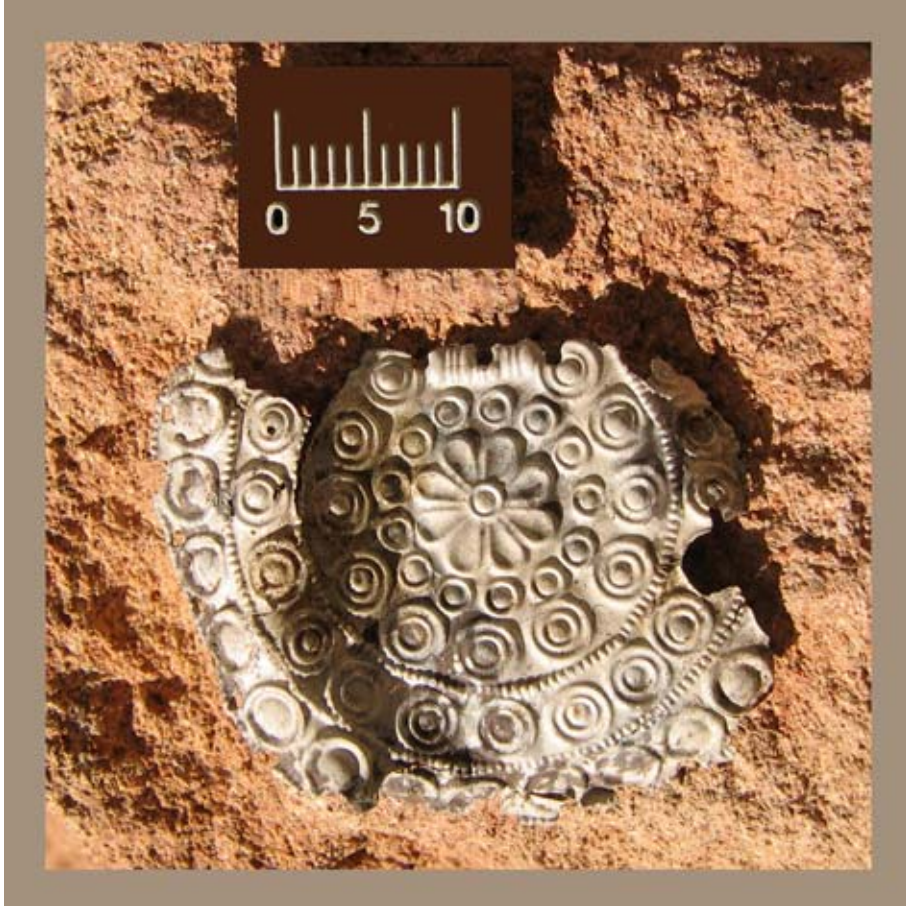
KERKENES PROJESİ

2004 SEZONU ÖN RAPORU

Geoffrey ve Françoise Summers

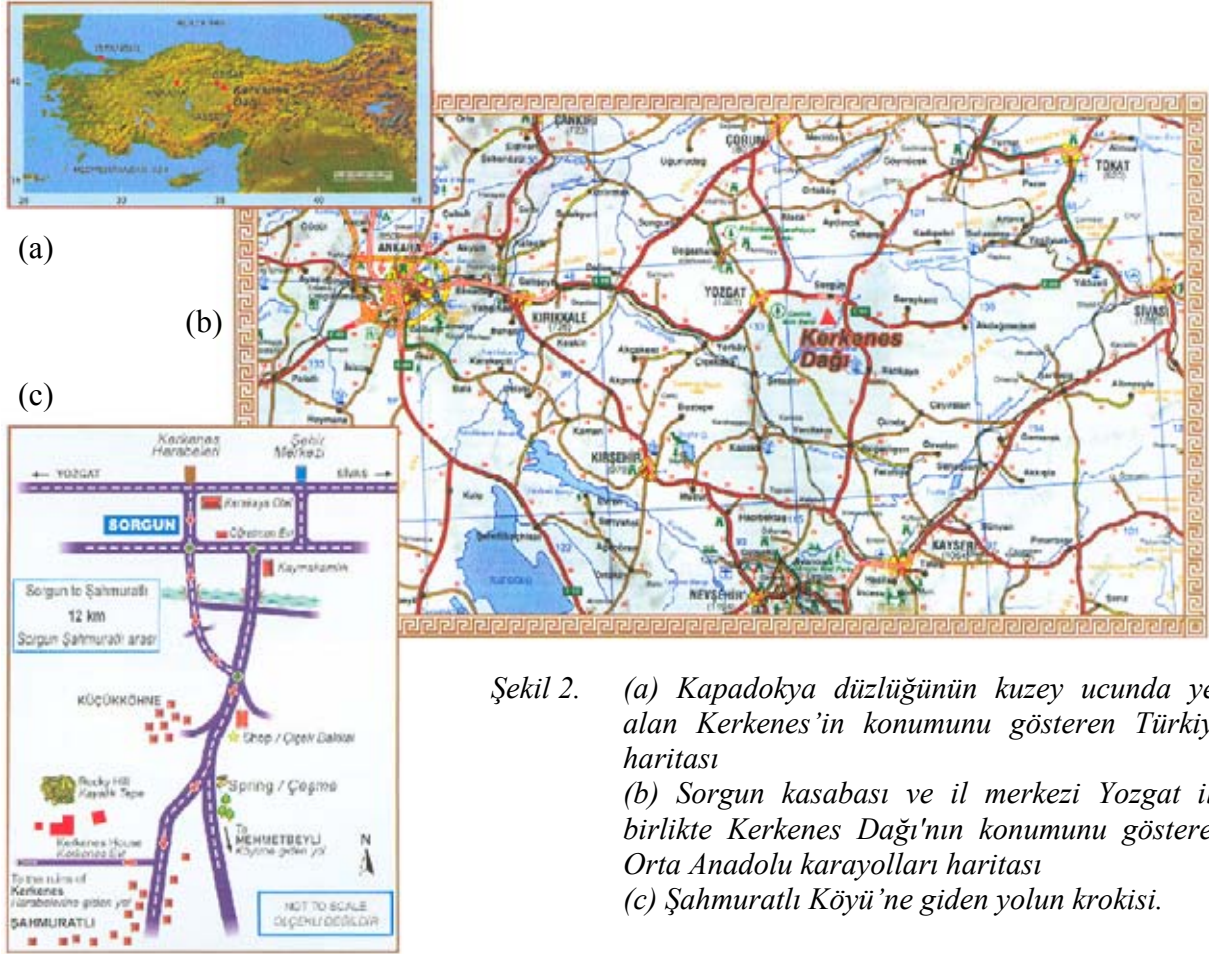
Scott Branting'in katkılarıyla

Çeviri: Nurdan Çayirezmez

Şekil 1. Kabartmalı gümüş aplik varak. (04dpcs0924)

KONUM

Şekil 2. (a) Kapadokya düzliğünün kuzey ucunda yer alan Kerkenes'in konumunu gösteren Türkiye haritası
(b) Sorgun kasabası ve il merkezi Yozgat ile birlikte Kerkenes Dağı'nın konumunu gösteren Orta Anadolu karayolları haritası
(c) Şahmuratlı Köyü'ne giden yolun krokisi.

Kerkenes Proje Ofisi

Oda B04, Solmaz İzdemir Salonu,
Kütüphane Binası
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Mektup Adresi

Kerkenes Projesi
C/o Mimarlık Fakültesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
06531 Ankara, TÜRKİYE
Tel/Fax: +90 312 210 6216
ODTÜ Fax: +90 312 210 1249

ya da

C/o Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü
Tahrân Caddesi 24
Kavaklıdere
06700 Ankara, TÜRKİYE
Tel: +90 312 427 5487
Fax: +90 312 428 0159

Kerkenes Web Sayfası

<http://kerkenes.metu.edu.tr>

2004 YILI EKİBİ

Geoffrey D. Summers

Adjunct Associate Professor of Anthropology
State University of New York at Buffalo

ve

Yerleşim Arkeolojisi Programı, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Oda 419, Mimarlık Fakültesi Yeni Bina

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ofis Tel: +90 312 210 6218 *Ev Tel/Fax:* +90 312 210 1485

e-posta: summers@metu.edu.tr

Françoise Summers

Mimarlık Fakültesi, Oda 85

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ofis Tel: +90 312 210 2221

Ev Tel/Fax: +90 312 210 1485 *ODTÜ Fax:* +90 312 210 1249

e-posta: fsummers@metu.edu.tr

Scott Branting

Director, Center for Ancient Middle Eastern Landscapes

The Oriental Institute, Room 207

The University of Chicago

1155 East 58th Street

Chicago, IL 60637

Tel: +1 773 834-1152 *Fax:* +1 773 702-9853

e-posta: branting@uchicago.edu

Katılımcılar ve Öğrenciler

Aylin Ağar

Aysun Akkaya

Çetin Alataş

Fırat Ant

Ahmet Beyazlar

Ruth Bordoli

Scott Branting

Claude Brixhe

Ben Claasz Coockson

Melissa Clissold

İbrahim Çalışır

Nurdan Çayırmezmez

André Bojalil Daou

Catherine Draycott

Tasha Granger

Piraye Hacıgüzeller

Evangelia Ioannidou

Tuna Kalaycı

Maria Kelly

Catherine Kuzucuoğlu

Harun Muratdağı

Isabelle Ruben

Noël Siver

Judith Sellers

Cumhur Sal

Seher Sencer

Françoise Summers

Geoffrey Summers

Natalie Summers

Pamela Summers

Derya Ulusoy

Nilüfer B. Yöney

Kerkenes Eko-Merkezi

Kerkenes Eko-Merkez Programının kilit üyelerinden Özge Beşgül, Zehra Çakıcı, Soofia Tahira Elias-Özkan, Emre Ilgın, Tuğrul Karagüzel, Bora Topluoğlu ve Kate Topluoğlu'nun katılımını da belirtmek istiyoruz. Kerkenes Eko-Merkezinin 2004 yılı aktivitelerini anlatan rapor ayrıca yayınlanacaktır.

TEŞEKKÜRLER

Şekil 3. Şahmuratlı Köyü panoramik görünümü. Ön planda Eko-Merkez ile Kerkenes Kazı Evi, depo ve labaratuvar binası görülmektedir. (04dpjv3322pan)

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne özellikle de Genel Müdür Nadir Avcı'ya, Genel Müdür Yardımcısı İlhan Kaymaz ile güçlü destekleri ve faydalı önerileri için Çiğdem Morçöz ve Songül Erbay'a teşekkür etmek istiyoruz. Temsilcilerimiz bahar dönemindeki yüzey araştırmasında Gaziantep Müzesi'nden Sayın Ahmet Beyazlar'a ve yaz sezonunda Genel Müdürlük'ten Sayın Cumhuriyet Sal'a ayrıca teşekkür ederiz. Yozgat Müze Müdür Vekili Sayın Mehmet Ayar ve yardımcısı Sayın Hasan Şenyurt'a destekleri ve değerli işbirliğinden dolayı müteşekkirimiz.

Ayrıca Yozgat Valisi Sayın Gökhan Sözer'e, Köy Hizmetleri Müdürü Muharrem Şengül'e, TEDAŞ Müdürü Bülent Gürel ile Türk Telekom Müdürü Resul Aydın ve onların Yozgat ve Sorgun çalışanlarına yol ve köy alt yapı sistemindeki gelişmeler ile diğer servisleri için teşekkür ederiz. Sorgun Kaymakamı Meftun Dallı ve Sorgun Belediye Başkanı Ahmet Şimşek işlerin ilerlemesi sırasında yardım ve desteklerini esirgemediler.

2004 yılı arkeolojik araştırmaları için ana sponsorlarımız Lafarge Sağlık Eğitim ve Kültür Vakfı, Loeb Classical Library Foundation, Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Joukowsky Family Foundation, Anatolian Archaeology Research Foundation, John Kelly Consulting Inc., Charlotte Bonham Carter Trust ve adı açıklanmayan bağışçılardan oluşmuştur. Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü arazi bekçisi ve yayınların hazırlanmasındaki ödemeler için bütçe ayırmıştır ve son olarak da Anglo-Turkish Society sponsor olmuştur. Arazideki yaşamı daha konforlu hale getiren Ankara Hilton, İngiliz Konsoloslugu, MNG, Onduline ve Yibitaş Yozgat Çimento / Yibitaş Lafarge'a teşekkür ederiz. Sokkia-Seza yüzey araştırması için gereken ekipmanları ödünç vermiştir. ESRI, ERDAS, İşlem ile Geoscan yazılım desteği ve Datasel, Eternal / Hızlı ve Romar donanım desteği vermiştir. Eko-Merkezi ile ilişkili olanlarda dahil olmak üzere araştırma aktiviteleri AKG, Avustralya Büyükelçiliği, Kanada Büyükelçiliği, Erdoğan Akdağ, MESA ve Yenigün tarafından ODTÜ Geliştirme Vakfı aracılığıyla finanse edilmiştir. ODTÜ Bilgi İşlem Merkezi teknik destek sağlarken ODTÜ Yayıncılık yayın konusunda yardım etmektedir.

ODTÜ'de Mimarlık Fakültesi, Yerleşim Arkeolojisi ve Arkeometri programları çalışanları ve öğrencileri Kerkenes Eko-Merkezi üzerinde yoğunlaşan çevresel çalışmalarda dahil olmak üzere Kerkenes Projesinin çeşitli aşamalarında yer almışlardır. Projenin devam eden programları ODTÜ Müzesi, TAÇDAM, GGIT, Jeoloji Mühendisliği ve Metalurji Mühendisliği bölümlerinin işbirliğine sahiptir. Bilgi İşlem Merkezi teknik destek sağlamaya devam etmektedir. Ayrıca İbrahim Çalışır'a eski bilgisayarlar üzerindeki sabırlı çalışmaları için teşekkür ederiz. Rektörlüğe, Kerkenes Projesinin eskiden Mimarlık Fakültesi'nde bulunan ve artık kullanmadığımız odasının yerine şu an sağladığı ofis için müteşekkirimiz.

ODTÜ dışından işbirlikleri için SUNY Buffalo, Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Cornell Üniversitesi'nde Ege ve Yakın Doğu Dendrokronoloji Çalışmaları için Malcolm ve Carolyn Wiener Laboratuvarına, Berkeley Kaliforniya Üniversitesi Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü'ne, Laboratoire de Géographie Physique of the CNRS ve Hacettepe Üniversitesi Hidrojeoloji Bölümü'ne teşekkür ederiz. Berkeley'de Yakın Doğu Arkeolojisi Profesörü David Stronach'a Kerkenes Projesi ile olan resmi beraberliğinin yanısıra devam eden desteği için teşekkür etmek istiyoruz.

Nurdan Çayırılmaz bahar sezonunda kazı başkanının Ankara'da olduğu zamanlarda, Scott Branting ise yaz sezonunda kişisel nedenlerden dolayı kazı başkanının yokluğunda başkan vekili olmuşlardır. Yazarların dışında, ekip konservatör Noël Siver, çizimci Judith Sellers, yayın asistanı Isabelle Ruben, belgeleme yapan Catherine Draycott, arkeolog Nurdan Çayırılmaz, açma denetçileri André Bojalil, Tasha Granger ve Tuna Kalaycı'dan, yardımcı denetçiler ise Ruth Bordoli, Melissa Clissold, Piraye Hacıgüzeller ve Natalie Summers ile öğrenciler Maria Kelly, Seher Sencer ve Derya Ulusoy'dan oluşmuştur. Dr. Evangelia Ioannidou ODTÜ'de kemikler üzerinde çalışacaktır. Sezonun büyük bölümünde Harun Muratdağı idari işlere yardım ederken Pamela Summers ve Bediha Gençarslan mutfağı idare etmiştir. Muhtar Osman Muratdağı minibüsünü işçileri taşımada ve kazı evinin alışverişini yapmada kullanmıştır. Memiş Gençarslan ev ve arazi bekçisi olmaya devam etmiş, bahar sezonunda elektrik direnç ölçme çalışmasında ve yazın kazıda Şahmuratlı Köyü'nden işçiler çalışmıştır.

Şahmuratlı Köyü'nde (Şek. 3) Kerkenes Eko-Merkezinin kurulumu için harcanan çabalar devam ederken kazı evi, günlük hayatımıza ve ihtiyaçlarımıza sürdürülebilir ve çevreyle dost bir yaklaşımın önemini gösteren çok uygun bir araç olmaktadır. Başlangıçtaki ilk çalışmalar Avustralya Büyükelçiliği Doğrudan Yardım Programından ve MESA'dan sağlanan bütçelerle devam etmektedir. Kanada Fonu 2004 yılı programını cömertçe desteklemiştir. Bu program yeni biçimlenen köy derneğinin kurulmasına yardım etmek ve kırsal alana yeni bir hayatın getirilmesini amaçlamaktadır. Saman ev inşaatı -ki bu birçok ziyaretçinin merakını uyandırmıştır- ve Manchester Burden Charitable Foundation tarafından bağışlanmış Parry Associate (UK) ten sağlanmış kerpiç yapma makinası devam etmekte olan çevresel çalışma araştırmalarının olası etkisini göstermektedir. The British Council Partnership projesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve Londra Architectural Association ile bu alanda ileriki çalışmalar için işbirliğine izin vermeye devam etmektedir.

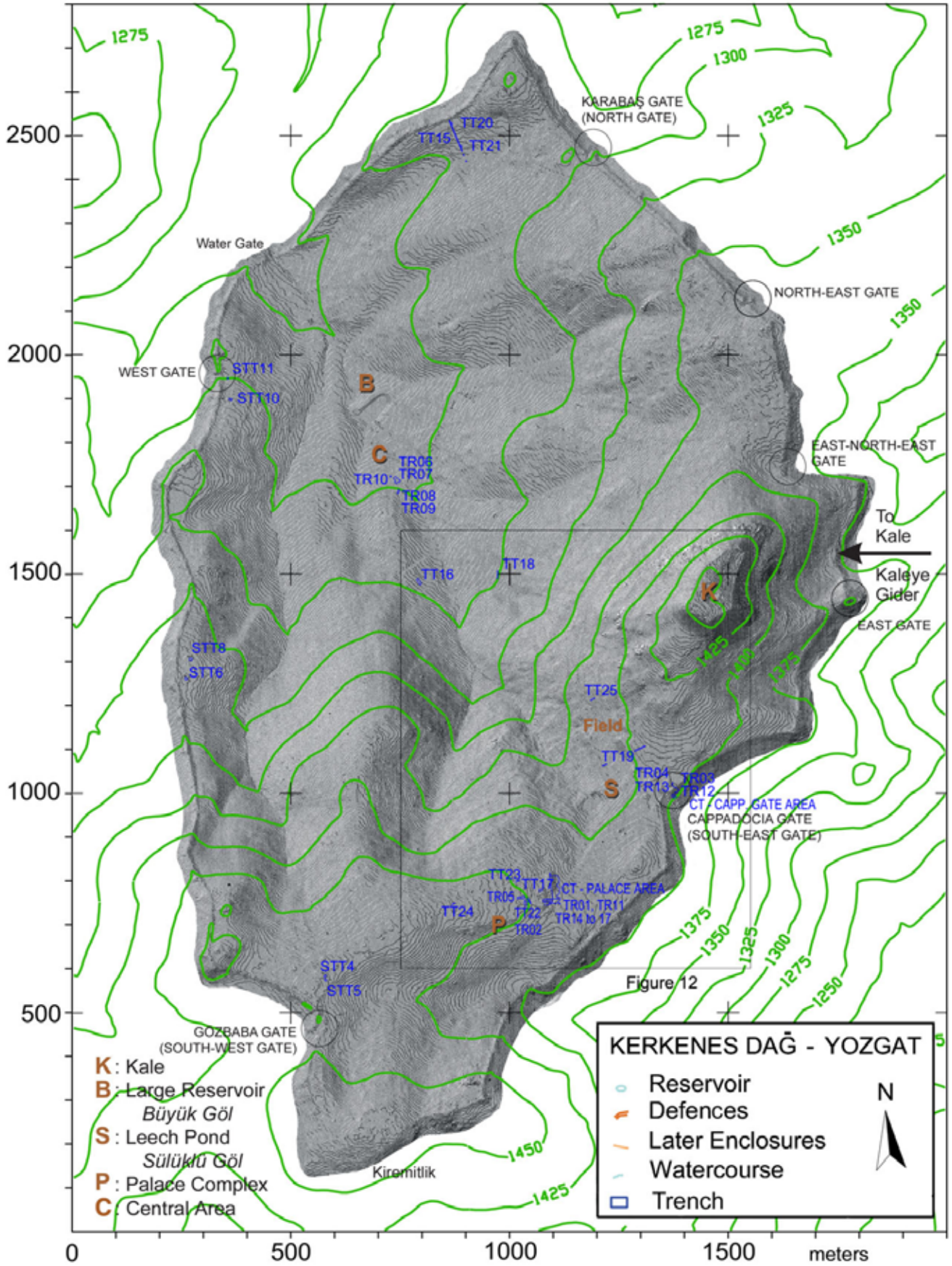
Kerkenes web sayfası üç bölüme ayrılmıştır:

- K-One, İlk on yıllık araştırmaların halen güncellenmeye devam eden sonuçlarını içermekte,
- K-Two, 2002 yılından itibaren olan gelişmeleri;
- K-Eco Kerkenes Eko-Merkezinin gelişmelerini ve ilişkili çevresel çalışmaları bildirmektedir.

Yıllık raporlara ve sponsorların ayrıntıları ile katılımcılara üç link içeren Kerkenes ana sayfasından ulaşılabilir.

<http://www.kerkenes.metu.edu.tr>

Şekil 4. Kerkenes GPS yüzey araştırması verileri ile Erdas Imagine kullanılarak İşlem GIS tarafından oluşturulan ve şehir surları ile kazı alanlarını gösteren sayısal arazi modeli (DTM). Dikdörtgen biçimli çerçeve Şekil 12'de görülmektedir.

GİRİŞ

Demir Çağı başkenti Kerkenes Dağ'ında 2004 yılı sezonu arkeolojik çalışmaları ilkbaharda kısa dönem elektrik direnç ölçme yüzey araştırması ve devamında yaz dönemi kazı çalışması olarak iki dönemde gerçekleşmiştir.

Mayıs ayında iyi havalarda da yardımıyla şehrin aşağı merkezi kısmında iki hafta elektrik direnç ölçme çalışması yapılabilmektedir. Bahar sezonu 2003 yılında açığa çıkartılmış kabartma ve yazıtlı parçaların yeniden gözden geçirilmesine olanak sağlamıştır. Katalogta var olan tanımlamalara birçok detay eklenip yeni dijital fotoğrafları çekilmiş ve veritabanına girilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda özellikle yazıtlarla ilgili Prof. Claude Brixhe tarafından ortaya atılmış farklı soruların cevaplanabileceği ve onun *Corpus des inscriptions paléo-phrygiennes*'a katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yazın başlarında Köy Hizmetleri Sorgun'dan Kerkenes antik şehrine kadar olan yolu çok iyi bir şekilde asfaltlamıştır. Yağışlı zamanlarda bile şehir duvarı dibindeki park yerine kadar ulaşımı sağlayan yeni asfalt yol, arabalar ve minibüsler için araziye kadar konforlu bir sürüş sağlamaktadır. Köyün içinde ise Köy Hizmetleri tarafından su şebekesinin dağılımı artırılarak yeni bir kanalizasyon şebekesi döşenmiştir.

Başka bir gelişme ise Ağustos ayının sonlarında şimdiki kazı evinin yanında MNG Ltd'in verdiği 15x5 metre prefabrik binanın inşa edilmesidir. Bu bina gelecek sezonlarda barınma için 4 geniş oda sağlayarak çadırların ve geçici olarak kullanılan, ve Sağlık Bakanlığı tarafından yeni bir hemşire atamasına kadar yenilenecek olan bakımsız sağlık ocağının kullanımını azaltacaktır.

Kazı sezonu Ağustos ayı ortalarında sona ermiştir. Ekip üyelerinin bazıları iki adet Kerkenes sunumunun da yer aldığı Eskişehir'deki VI. Demir Çağları Sempozyumuna katılmışlardır.

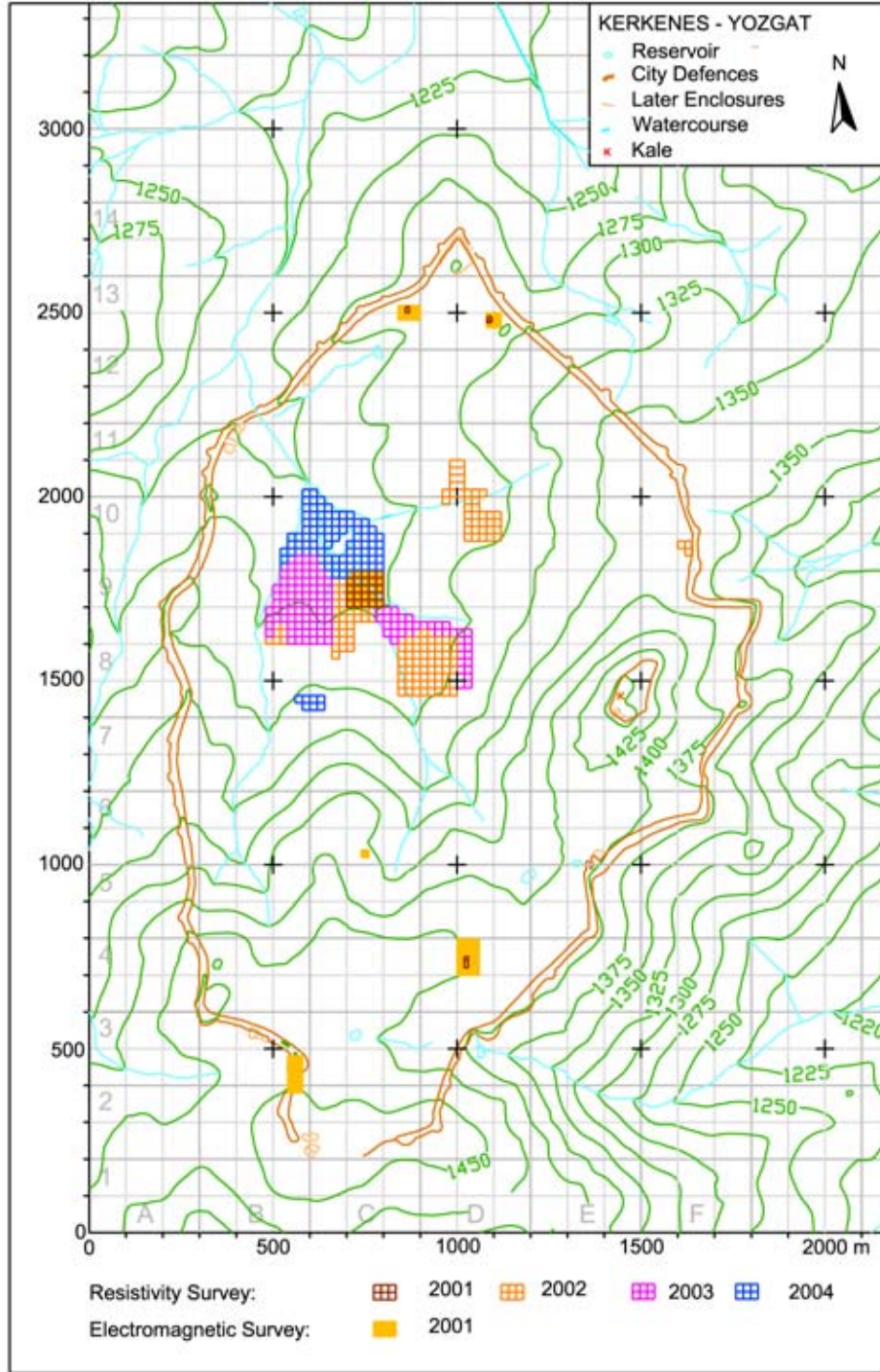
Ağustos ayı sonunda ODTÜ'deki Kerkenes Proje Ofisi Kütüphane Binası Solmaz İzdemir Salonu'ndaki yeni yerine taşınmıştır. Üniversite Rektörlük Ofisi yeniden organizasyona yardım ederek ekibe arazi sonrası çalışmaları, raporların ve yayınların hazırlanması ile web sayfasının güncellenmesi için olanak tanımıştır.

Şekil 5: Yağışlı zamanlarda bile şehir duvarı dibindeki park yerine kadar ulaşımı sağlayan yeni asfalt yol (ufukta daha belirgin) arabalar ve minibüsler için araziye kadar konforlu bir sürüş sağlamaktadır (04dpjv3304)

ELEKTRİK DİRENÇ ÖLÇME ÇALIŞMASI

Yüzeysel araştırmanın büyük bir kısmında daha önceki yıllarda yüzeysel araştırması yapılan alanlar genişletilerek birleştirilmiş ve özellikle Büyük Göl etrafı ve aşağısındaki alanın verileri eklenmiştir (Şek. 6 ve 7)

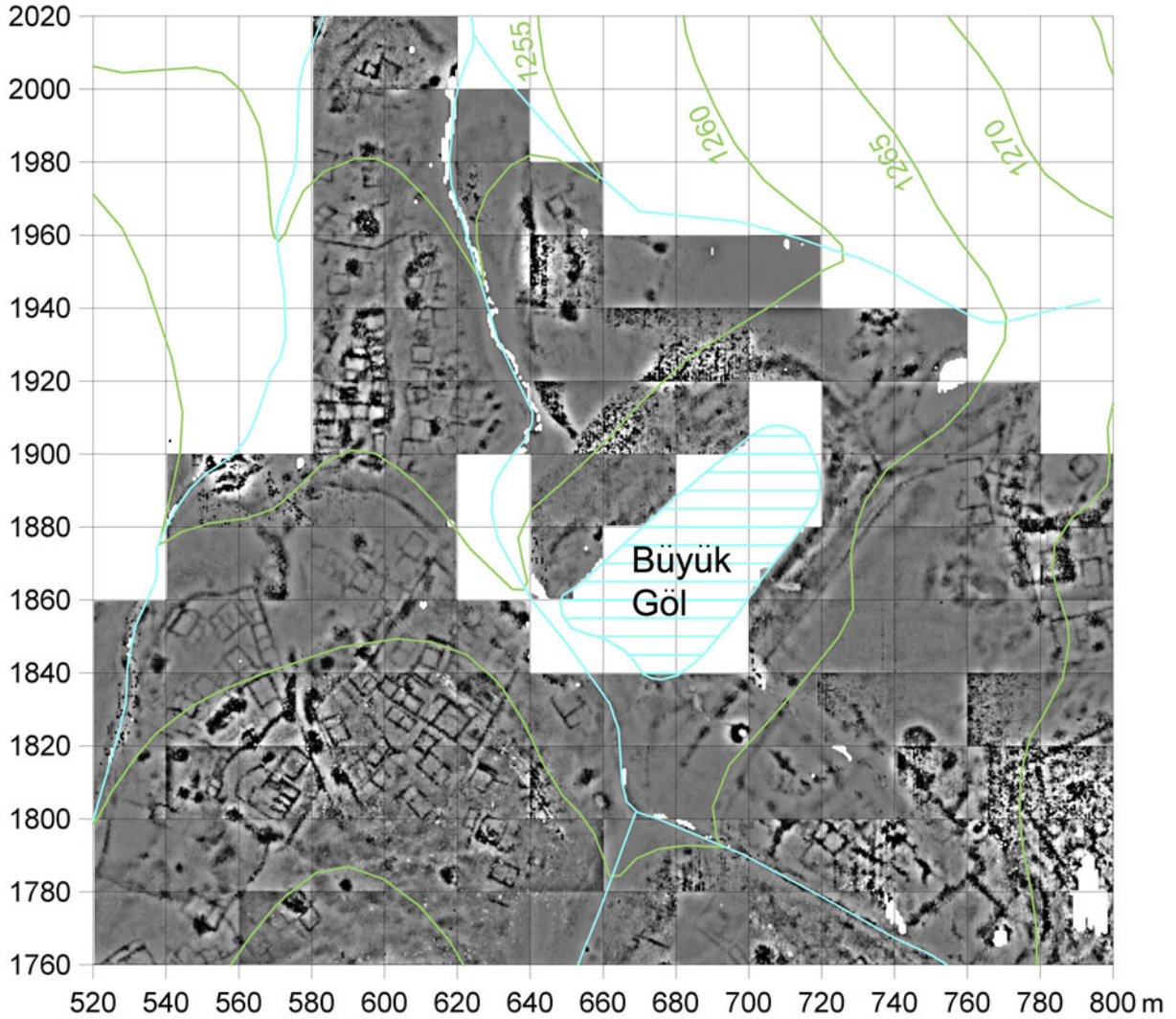
Şekil 6. Elektrik direnç ölçme çalışmasının ilerleyişini gösteren harita.

Merkezi Alan

Büyük Göl'ün güneydoğusundaki elektrik direnç ölçme yüzey araştırmasında (Şek. 7 ve 8) ilk defa manyetometre yüzey araştırmasında görülen açık bir alanın varlığının onaylandığı görülebilir. Yeni kanıt belki de bu açık alanın kuzeydoğusundaki uzun dar yapının (Şekil 7 sağ altta) Kalenin aşağısındaki Alanın (ingilizce *Field*) yanlarında yer alan yapıların doğası ile aynı olabilir. Eğer bu yorum doğrudursa şehir rezervuarlarının en büyüğünün yakınında, bu merkezi yerde bazı açık kamusal alanlar olması muhtemeldir.

Aynı elektrik direnç ölçme imajı belki de şehrin tahribinden önce açık alanın üzerinde bazı yapıların varlığını gösteriyor olabilir. Büyük Göl'ün kuzey-batı kısmında iki dere arasında kalan alanda genellikle iki odalı binalarla beraber birden çok bağımsız kare biçimli yapılar (Şekil 7'nin üst sol kısmı) görülmüştür.

Rezervuarın hemen kuzeybatısında ve altındaki ıslak alan da beklendiği gibi çoğunlukla kalıntılardan yoksundu.

Şekil 7. 2004 yılı elektrik direnç ölçme çalışmasının ana bölümü. Boş olan alanlar Büyük Göl ve bataklık dere yatağı.

Şekil 8. Mayıs ayında şehrin merkezi alanı; solda Büyük Göl ve arkasında batı savunma duvarları ile orta kısımda ağıl duvarları görülmektedir (04dpjv0506).

Büyük Göl çevresinde elektrik direnç ölçme yüzey araştırmasıyla açıkça görülmekte olan kalıntıların çoğunun yüzeyde görülmediği dikkate değerdir. Şehrin aşağı kesimleri baharın sonlarına kadar elektrik direnç ölçme aletinin kullanımı için ideal koşullar olan yeterince ıslak zemine ve yüzeyde sadece birkaç taşa sahiptir. Dört kişilik ekibin günlük hedefi makinenin hafızası dolana kadar 20x20 metrelik karelelerden 9 karenin bir günde taranmasıdır.

Merkezi Alanın Güney Kenarındaki “Tapınak”

Başka bir girişim büyük, ağır bir yangın geçirmiş, iki odalı salonda (Şek. 9 ve 10) elektrik direnç ölçme çalışmasına bir günün ayrılmasıdır.

Manyetometre yüzey araştırmasındaki kanıtlara göre çevresindeki daha küçük yapılar hasar görmekten kurtulmuşken bu bina yanmıştır. Beklendiği üzere bu yerde elektrik direnç ölçme çalışması yanmamış yapıları açıkça gösterirken ahşap sütunlar için taş altlıklar ya da diğer iç öğeleri ortaya çıkarmakta başarısız olmuştur.

Bu alışılmadık büyük salon etrafı duvarla çevrili bir arazinin içinde yer almayı ön tarafından doğrudan doğruya geniş bir sokağa açılmaktadır. Bu bina büyük olasılıkla özel bir işleve sahipti ve hatta tapınaktı.

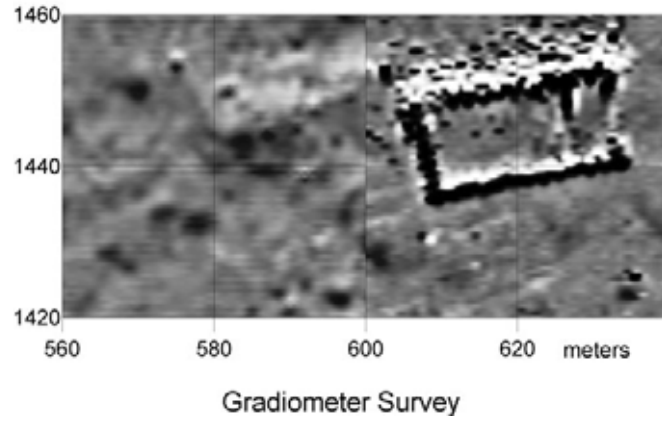
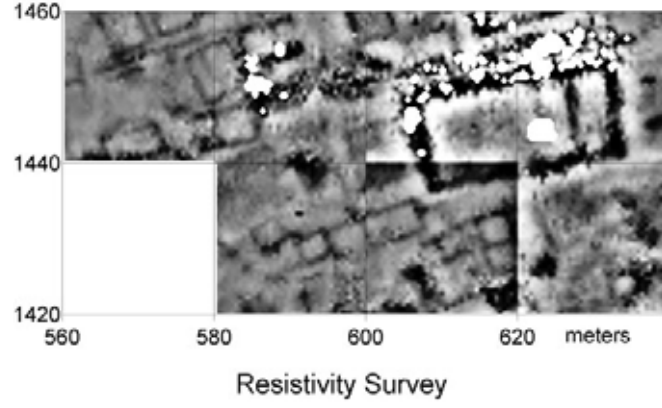

Figure 9. "Tapınak" ve çevresini gösteren elektrik direnç ölçme (üstte) ve gradyometre (altta) haritaları.

Şekil 10. "Tapınak" ve çevresinde yürütülen elektrik direnç ölçme yüzey araştırması. Büyük Göl sağ ortada görülmektedir. (04dpjv0412).

2004 YILI KAZI SEZONU

10 Temmuz'da resmi olarak açılan deponun mühürleri 2004 yaz sezonunda altı hafta açık kalmıştır (Şek. 11).

Şekil 11. Geoffrey ve Françoise Summers, Mehmet Ayar, Cumhuriyet Sal ve Memiş Gençarslan yaz başında deponun mühürlerini açmak için biraradayken. (04dpjv0805)

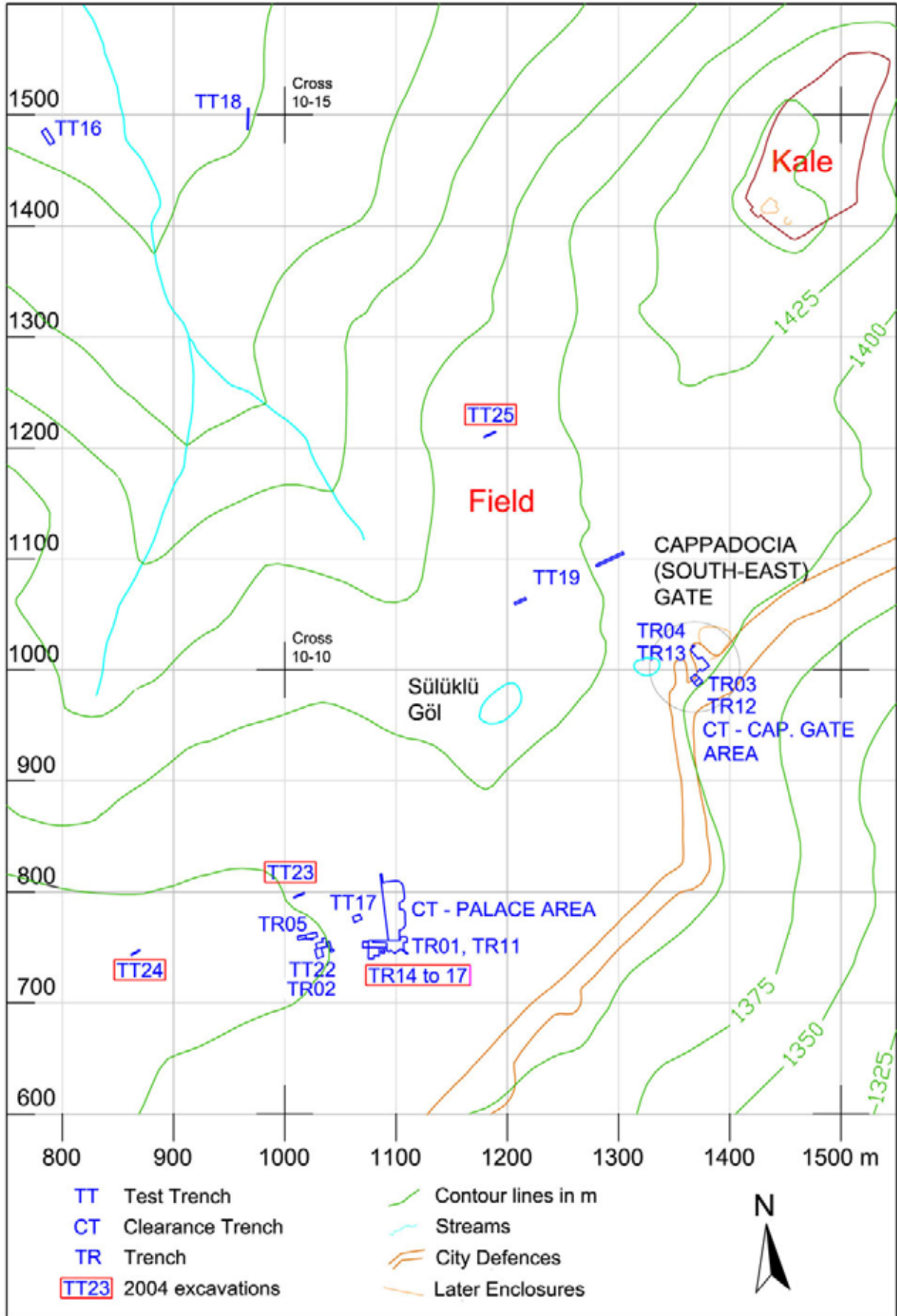
2004 Yaz Faaliyetleri

2004 yılı yaz sezonu çalışmaları Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi'ndeki kazıların ilerlemesine odaklanmıştır (Şek. 12 ve 13). Kazıların asıl amacı Eski Frig dili yazıtları ile ilişkili küçük-kabartma parçalarının devamını bulmaktır.

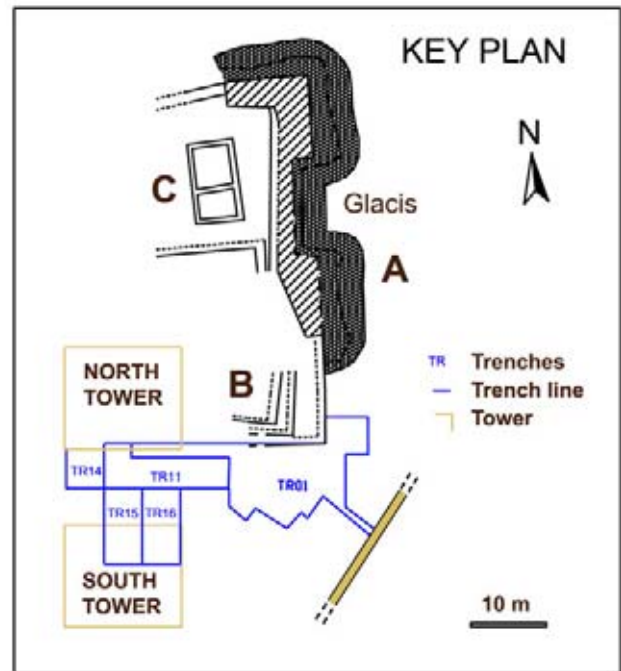
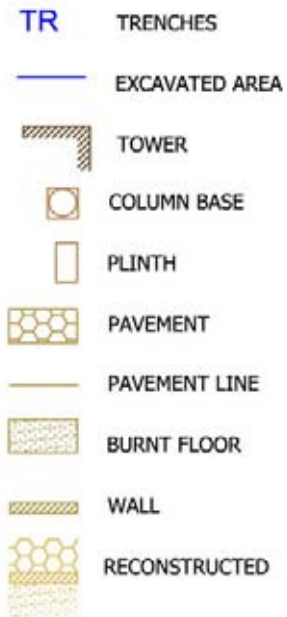
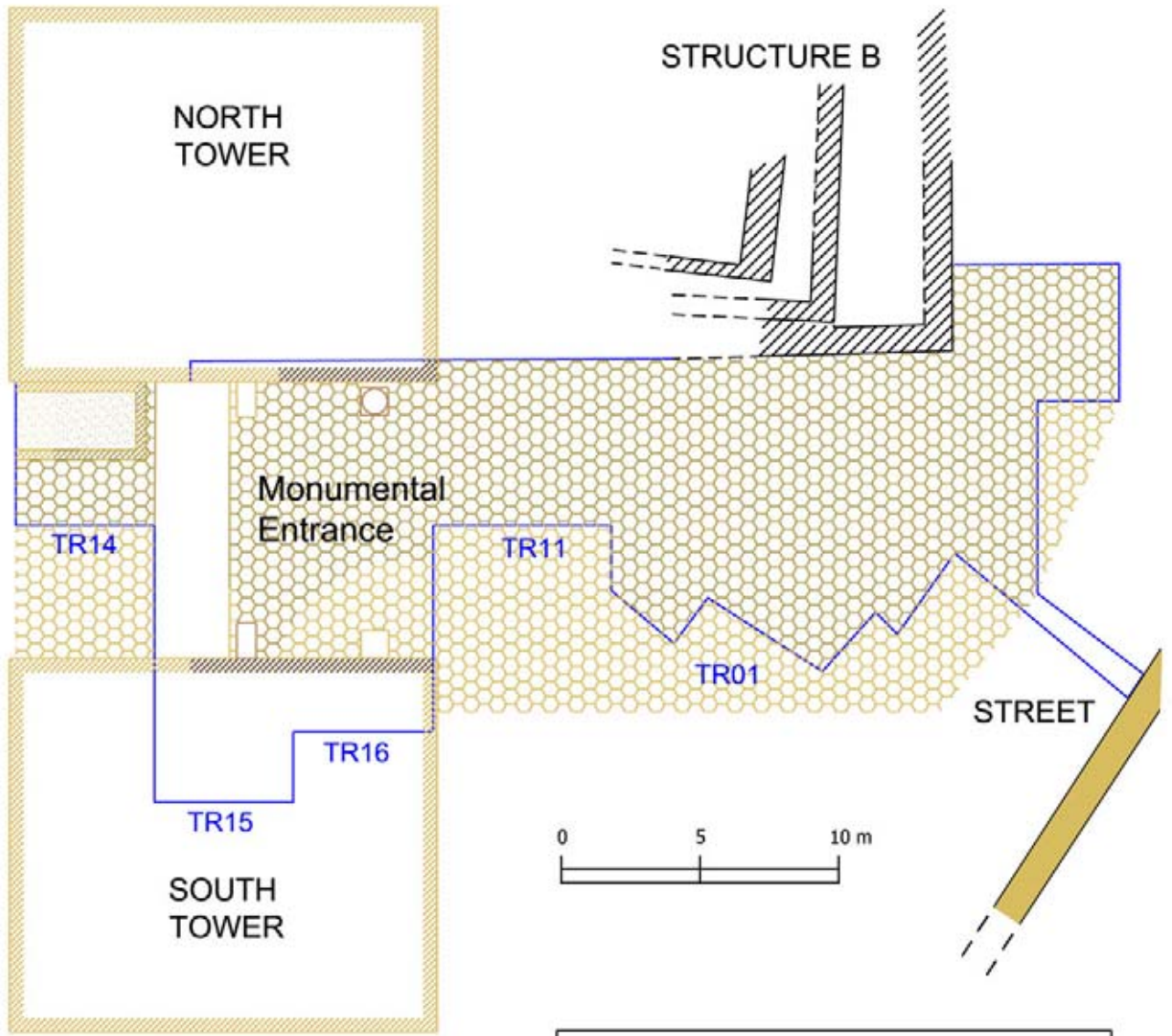
Buna ek olarak Dr. Scott Branting'in ulaştırma çalışmalarında CBS uygulamalarının bir bölümü olarak caddenin kesitini ortaya çıkartmak amacıyla üç tane deneme açması açılmıştır; sonuçları bu raporun devamında sunulmaktadır.

Kapadokya Kapısı'nda sembolik tanrıyı betimleyen stelin üzerinde yer aldığı kötü durumdaki tüf basamağın kaldırılmasının ve laboratuvarında rekonstrüksiyonunun yapılmasının iyi bir fikir olduğuna karar verilmiştir.

Buluntuların ve özellikle de heykeltıraşlık ve mimari malzemelerin konservasyon ve restorasyonu Noel Siver tarafından yapılmıştır. Catherine Draycott buluntuları belgelemiştir. Aynı malzemelerin çizimi Judith Sellers tarafından yapılırken, Isabelle Ruben ilk kitabın bitirilmesine çalışmıştır.

Şekil 12. 2004 kazı alanlarını gösteren harita.

Şekil 13. "Sarayı Yapı Grubu" Anıtsal Girişi'nin rekonstrüksiyon denemesi.

Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi

Saray Yapı Grubu'nun Anıtsal Girişi (Şek. 13, 14 ve 15) 2002 (TR01), 2003 (TR11) ve 2004 (TR14, TR15 ve TR 16) yıllarında kısmen kazılmıştır. Yanlarında iki büyük kule bulunan, girişteki eğimli taş döşeme batı yönünde önceki yıllarda kısmen kazılan (açmalar TT22 ve TR02) görkemli "Sütunlu Salon"a doğru uzanmaktadır. Kapı girişinin solundaki büyük konglomera sütun tabanı bir aslan veya bir sfenks için altlık olmalıdır. Giriş kısmının inşası, kompleksin yeniden tasarlanma işleminin bir bölümünü içermektedir ve bu programda taş kaplı eğimli yüzeyin güney kısmı kesilmiş ve Yapı A'ya giden döşemeli yol kapatılmıştır. Evrelerin karmaşıklığı henüz tam olarak aydınlatılamamıştır.

Şekil 14: Güney Kulesinin tuz kaplı kuzey duvarı ve konglomera sütun tabanı döşemenin üst kısmında görülmektedir. 1 m ölçek solda gölgeli kısımda görülebilen kömürleşmiş saz katmanının alt kısmında yanık döküntünün üzerinde durmaktadır. Arka planda şehir duvarlarının bir bölümü de bulunmaktadır. (04dpjv2505)

Saray Girişi'ne Götüren Döşeme

Saray Yapı Grubu girişine götüren taş döşemeli alan; kulelerin üst yapısının çökmesiyle yanıp, eriyerek metal haline gelen tamamen yanarak içlerinde boşluk oluşan geniş ahşaptan bölüme kadar uzanmaktadır. Büyük döşeme taşlarının konumları çift kanatlı kapıların genişliğinin göstergesidir ve merkezde; açmanın en fazla sınırlandığı yerde, Anıtsal Girişin önünü işaret etmekte, arkada ise önceki döşemenin farklı bir yöndeki çizgilerini oluşturmaktadır (Şek. 15).

2002 yılında döşeme üzerinde bir çift bronz levhadan yapılmış ibexlerin bulunuşu, 2003 yılında girişin içinden kumtaşı mimari parçalarla beraber Eski Frig yazıt ve kabartma parçalarının keşfinin habercisiydi. 2004 yılında ayakta duran figüre ait bir metre uzunluğundaki parçalanmış heykel soygun çukuru dolgusunda açığa çıkartılmıştır.

Şekil 15. Döşemenin doğuya doğru görünüşü. Ön kısımda yanmış ve eriyerek birleşmiş yıkıntı anıtsal ahşap bölmenin ve büyük iki kanatlı kapının yerini göstermektedir. Ölçeğin arkasındaki kesit tümüyle soyguncu çukuru olup heykel parçaları burada açığa çıkartılmıştır. (04dpjv2307)

Yapı Metodu ve Malzemeleri

Kazılarda, kulelerde kullanılan malzemelerin şaşırtıcı çeşitliliği ortaya koyulurken, karmaşık yapım teknikleri de daha fazla açığa kavuşmuştur. Alt sıralar yüzleri dikkatlice düzeltilmiş büyük granit bloklardan inşa edilmiştir. Bu sıranın üstünde üst kısımları Güney Kulesi'nin iç döşemesiyle aynı seviyede gibi görünen konglomera ve büyük kumtaşı bloklar yer almaktadır. Diğer sıralar birbirine eş büyük yumuşak beyaz kireçtaşı bloklardan oluşmaktadır. Taş sıralarının arasında yatay olarak yerleştirilmiş, büyük ve ortalama 0.25m derine inen kara çamdan yapılmış ahşap kirişler bulunmaktaydı. Bunlar yandıktan sonra boşluklar kalmış ve bunlar da çok gevşek döküntü ile dolmuştur. Yüksek duvarlar büyük olasılıkla içleri döküntüyle dolu ahşap kirişlere dayanmaktaydı. Saz baskılı yanık kil yığını ve ahşaptan çatı kirişi belki de kulelere doğru düz çatının kanıtı olabilir.

Şekil 16. Güney Kulesinin kuzey duvarı büyük blokların arasındaki yatay ahşap hatılların yanmasından dolayı yapısal olarak dengesizdir. İnsitu olarak kesilmiş ve granit döşemenin içine yerleştirilmiş büyük konglomera sütun tabanı aslan ya da sfenks için altlık olmalıdır. (04dpjv2512)

Büyük kule duvarlarının inşasında granit, kumtaşı ve kireçtaşı olarak adlandırılan değişik tipte taşların kullanımı bu taşların yapı malzemesi olarak özelliklerinin bir bakıma bilindiğini göstermektedir. Buna ek olarak yeni kesilmiş, yanmamış ve birbirleriyle zıt doğal renkleri olan bu taşlar, taş sıraları arasındaki koyu ahşap elemanlar ile zenginleştirilerek istenilen çarpıcı etki sağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Gordion'daki şehir höyüğü üzerindeki kapıya giden istinat duvarında (yıkım sonrası) birbirleri ile zıt renklerden oluşan taşların kullanılmış olması dikkat edilmesi gereken bir unsurdur ki bu oyulmuş ortostatlar için uygulanmış olan almaşık renkler Asur ve çevresinde sıklıkla görülmektedir.

Geçitin kuzey duvarının karşısında, ön taraftan içeriye doğru yerleştirilmiş büyük kaba ve kare şeklinde bir kumtaşı 2003 yılında ortaya çıkartılmıştır. Kumtaşı üzerinde 1m çapında bir ahşabın oturması için derin olmayan bir oturma yeri bulunmaktadır. Bazı kumtaşından başlık parçalarının bir zamanlar bu büyük ahşap sütunun başlığının bir bölümünü oluşturduğu

ve büyük olasılıkla bulunan daha küçük bir örnek (Şek. 20 ve 21) ile genel olarak aynı formda olmalıdır. Ancak, kenarda duvara dayandığı için dört köşesinin de simetrik olması mümkün değildir. Çatının eğimi ya da döşemenin üstündeki alınlığın tepesine kadar olan yüksekliği hakkında herhangi bir veri yoktur. Fakat yüksekliğin aşağı yukarı genişlik kadar olduğunu (örneğin 10m) düşünmek yanlış olmayacaktır. Saz çatı kullanımı yağmur suyu ve karın kolayca aşağıya dökülmesini sağlayan yüksek eğimli çatıya işaret etmektedir. Daha önce de değinildiği gibi girişin eğimi çatıda da benzer bir eğim gerektirmiş olabilir.

2003 yılı kazıları sırasında Kuzey Kule'nin ön (doğu) yüzünde dört sıra granit taş sırası bulunmuştu. Bütün taşlar geçitin kenarını teşkil eden ve eğimli çatının bir miktar ağırlığını taşıyan güney duvarınkilerden daha darlardı. Geçit duvarının doğu ucunda iki sıra granit taşı bulunmakta ve bunun üstünde birkaç sıra kumtaşı ve beyaz yumuşak kireçtaşı blokları bulunmaktaydı. Köşe kısmının tamamen granitle kaplı olması muhtemeldir fakat bu kesin değildir. Dolayısıyla hava ile temasdan çabuk bozulmaya yatkın olan kumtaşı ve kireçtaşı sadece geçit çatısıyla kaplanmış kenar duvarlarında kullanılmış olabilir.

Güney Kulesinin kuzey duvarında kumtaşı bloğun dışına oyulmuş kare girinti (Şek. 17) muhtemelen dikey bir hatla ait olsa da, belki de zemin girişini içermekteydi. Aynı bloğun içerideki görünmeyen yüzünde taşçı işaretleri vardır. Büyük ahşap hatılların yanması taş işçiliğine taşın kurtarılmasını zorlaştıran hasarlar vermiştir.

Şekil 17. Güney Kulesindeki duvarda yer alan bir kumtaşı bloğun dışındaki bir kare oyuk muhtemelen dikey bir hatlı ya da zemin girişinin yeri idi. Soldaki kenet deliği belki de tahtadan kenet bloğu zemin girişine tutturmaya yaramaktaydı. Yumuşak kumtaşı yangından dolayı paramparça olmuş ve tuzla kaplanmıştı. (04dpjv2848)

Kenetler

Kerkenes'de kullanılan tahtadan "kırlangıç kuyruğu" kenetlerin boyutlarının çeşitliliği ve hatırı sayılır derecede düzensiz oluşu şaşırtıcı olup, yapılarında kalıp kullanılmamıştır (Şek. 17, 18 ve 19). Tek bir granit kesme taş bloktaki onarım için açılmış küçük kenet deliklerinin yapımı daha fazla emek ve farklı teknikleri gerektirmiş olmasına rağmen kenet delikleri yumuşak kumtaşı ve konglomera içine basit marangoz aletleri ile oyulmuş gibi gözükmektedir. Tahtadan kenetlerin bu kullanımı kumtaşının kesimi için gerçekte marangozluk kullanıldığı düşüncesini güçlendirmektedir. Sadece tek bir granit bloğunda yer alan kenet deliği açıkça bir çatlağın onarımı içindir (Şek. 18). Bazen bitişik kumtaşı bloklarının birbirlerine bağlamak için yerlerine tahtadan kenetlerle sabitlendikleri görülebilir.

Kenetlerin, Anıtsal Girişin Güney Kulesi (Şek. 13) içindeki kumtaşı kesme taş bloklarını tahtadan büyük bina kirişlerine bağlamak için kullanılmış olmaları uygun bir ihtimal olup olasılıkla da kenetlerin kullanım tekniğinin marangozlara yabancı olmadığına göstergesidir. Eğer bu kanıtlanabilirse kenetlerin yalnızca inşa aşamasında taşların pozisyonlarını tutturmak için bir araç olarak ortaya çıkmadığını ve yapısal dayanıklılığı sağlamak için tasarlandıklarını gösterecektir. Kenetlere ek olarak tahtadan kare kavilaların (ingilizce *dowel*) yapılmış olması ve çokça kullanılması da dikkate alınmalıdır.

Şekil 18. Güney Kulesinin kuzey duvarındaki yarılmış granit kesme taş bloğunun onarımı için yapılmış küçük kenet delikleri sırası. Bitimi soldaki toprağın içinde kalan bu blok olasılıkla köşe taşıdır. (04dpjv2219)

Şekil 19. Düşmüş konglomera blok iki adet kenet deliğine sahiptir ve sol üstteki eksiktir. Şekil 18'de görülen granit kesme taş blok burada arkadaki kule duvarının içinde insitudur. (04dpjv2215)

Başlıklar (Bolsters)

Başlık kelimesi Demir Çağı'nda Orta Anadolu'da bronz kase ve çanak çömleklerin kulplarında bulunan daha küçük ölçeklerde olan benzer elementleri tanımlamada uzun süredir kullanılan terminolojiden seçilmiştir. Form olarak başlıklar, merkezi bir silindirin her iki yanındaki konik elementlerden oluşmaktadır. Bitim yüzleri pergelle çizilmiş konsantrik daire bezemelidirler (Şek. 20a ve 20b). Başlıkların çeşitli parçaları hem 2003 hem de 2004 yıllarında bulunmuş, özellikle de iyi korunmuş örnekler (Şek. 20a) bu yılki gruba eklenmiştir.

Şekil 20. (a) Dörtte üçü işlenmiş büyük yuvarlak başlık parça eğimli kenarıyla. Ölçek 10 cm. dir. (04dpcs0421)
(b) Büyük bir başlığın parçasının bitimi kabartma olarak işlenmiştir. Ölçek 10 cm. dir. (04dpcs0107)

Kare kumtaşı bloğa ait başlıkların küçük örneklerinde (Şek. 21) merkezdeki silindirin etrafında yükseltilmiş mah ya da tespih bezekli silme bulunur. Bu mimari parça her köşesinde konsantrik daireler ile aralarında başlıkların sonlarını betimleyen üç çeyrek başlıkla süslenmiştir. İlave parçalar (gösterilmemiştir) 2004 yılında açığa çıkartılmıştır.

Şekil 21. Mimari bloğun parçası, kare ve girintilidir, alt kısmın üzerinde, kare kavila yontusu görülmektedir. Her bir köşede üç çeyrek yuvarlak başlıklar arasında bir çift başlık bitimi yer almaktadır. Ölçek 10 cmdir. (04dpcs1005)

Geniş çift kanatlı kapılarda kapı dişlerinin olmaması, ve taş döşemeye verilen zarar, eriyen duvar örgüsünün bölmelerinin kül haline gelmesiyle oluşan boşluğa düşmesinden önce bunların yıkıntının içinden talan edildiğini düşündürebilir. Kapı girişinin güney tarafının iki yanında yer alan podyum üzerinde kalanlar da yerlerinden alınmış gibi gözükmektedir. Böyle bir talanın giriş yolunun yakılmasından önce gerçekleşmiş olması mümkündür. Yangın sırasında duvarların içindeki ahşap çerçevelerin yanması ile kulelerin giriş yolunun üzerine yıkılmış olmaları ya da yangın sonrası meydana gelen yıkıntıdan alıntı yapma fırsatının ortaya çıkıp çıkmadığı belli değildir. Göstergelerden bir tanesi kalın kömürleşmiş saz kalıntısının döşemenin bazı yerlerinde bulunmasına karşılık (Şekil 15) 10 m genişliğindeki geçitin üstünde uzanması gereken ağır çatı kirişlerine ait hiçbir izin bulunmamasıdır. Bu durum, duvarların ve çatının kömürleşmiş kirişlerinin bir noktaya kadar ayakta kalabildiklerini belki de talan sırasında yıkıldıklarını düşündürebilir. Gene de yıkılma olayının yangından hemen sonra gerçekleştiği muhtemel gözükmektedir. Zira, yarı yanmış saz tabakası ve yanmış ve erimiş duvar örgüsü ile üzerinde saz izleri olan ve düz kule çatılarında kullanılan kil parçaları arasında herhangi bir artık ya da birikintiye rastlanmamaktadır.

Daha geç dönemlerde Anıtsal Giriş küçümsenmeyecek çapta talan edilmiştir. Aynı zamanda bu talan ilk yapılan kazıların da gösterdiği gibi aralarında hem Kesme Taş Binası ve hem de Kabul Salonu gibi Saray Yapı Grubu içindeki yapılar ve çevredeki diğer binalara da ait arşitravlar, eşikler, sütun kaideleri, ve kesme kare taşları da içine almaktadır. Bu talanın ve hazine arayışının büyük ölçüde erken Bizans döneminde gerçekleştiği 2004 yılında ele geçen ve hemen hemen hiç bozulmamış durumda olan Jüstinyen dönemine ait bir sikke (Şekil 48) ve 2003' de bulunan ve aynı döneme ait bir cam helezon sayesinde desteklenmektedir. Talancıların açtığı birkaç çukurdan birinde genç bir yetişkinin mezarı bulunmaktadır. Olasılıkla bu kimse kısmen doldurulmuş olan bu çukura defnedilmiş ve üzeri özen gösterilmeden taş ve toprakla örtülmüştür. Talan olayının tümünün şehrin yıkılması ve terk edilmesinden yaklaşık 1000 yıl sonra, kısa bir zaman zarfında mı yoksa çeşitli dönemlerde aralıklarla mı yapılmış olduğu hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Gene de tek bir seferde yapılmış olduğu daha akla yatkındır. Yapı malzemesi ve hazine bulmak amacı ile gelen ilk talancılar şüphesiz Anıtsal Girişin Güney Kulesindeki ayakta kalabilmiş kumtaşı bloklarını ve önceden değinilmiş olan binalara ait taş sütun kaidelerini ve kesme kare taşların yerlerini tespit etmiş olmalıdırlar. Talanın çapı bazı değerli parça ya da parçaların ele geçirilmiş olduğunu göstermektedir. Helenistik döneme ait mezar tepelerden de Galat tipinde olabilecek bir çok taş kutunun da boşaltılması işleminin bu dönemde gerçekleştiği sonucuna da varılabilir.

Anıtsal Girişin Mimari Rekonstrüksiyonu

Yapım Evreleri

Saray Yapı Grubu'nun doğu bitiminde en az dört tanınabilir yapı evresinin varlığı gözlenmiştir.

1. Yapı A Binası ve kuzeyinde onun temelini destekleyen eğimli taş kaplı yüzey (glacis), doğu ve batı tarafları (Şek. 13 alt planında gösterilen). Kenarları kuzeydoğu tarafta büyük taşlara sahip olan döşeme, Yapı A binasına ulaşmaktadır (güneydoğu kenarı Şek. 14'de üstte görülebilir).
2. Döşemeye doğru olan kuzeydoğu ek kısımda ikinci derece işçilik (Şekil 15'de üstte).
3. Terasların inşası; Yapı B üzerinde ve Yapı B'yi kesecek biçimde inşa edilmiştir. (Şek. 13)
4. Anıtsal Girişin inşası (Şek. 13 ve 14).

Planın evre 3 ve 4 arasındaki (örneğin Anıtsal Giriş ile Yapı B) stratigrafik ilişkisi yani kronolojisi henüz bilinmemektedir. Ayrıca taş döşemenin hazırlanmasında çalışma yöntemlerini gösteren çizgilerin varlığına rağmen evrelerin kesin sayısı açık değildir. Yine de çizgilerin döşemenin içinde hizalanması (Şekil 15'in ortasında zemininde iki tanesi görülebilmektedir) döşemenin tamamının Anıtsal Girişin önünden doğuya doğru uzandığının (evrelerin sayısını

dikkate alınmadan) oldukça güçlü bir göstergesidir ve girişin inşasından daha önceki bir döneme ait olmalıdır.

Anıtsal Girişin Kuzey Kulesinin önündeki Yapı A'ya giden taş döşemeli yolun açık bırakılıp bırakılmadığı veya Yapı B ve bu yapıyla bağlantılı olarak yapılmış olan değişikliklerin bu yolu kapayıp kapamadığı konusu henüz açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu konuyla bağlantılı olan ancak bir yorum getirilememiş diğer bir problem de Yapı B'nin mimari şeklidir. Genelde Yapı B'nin Anıtsal Girişin Kuzey kulesinin alt kısmından daha fazlasını kapatmış olabileceği olanaksız gibi görünmektedir. Eğer durum gerçekten böyleyse, Yapı B'nin orijinal yüksekliğinin bu günkü inşasından çok da fazla yüksek olmaması gerekmektedir. Ne olursa olsun yere düşen taş sayısı göz önüne alındığında duvarın tarafımızdan 2000 yılında yapılan inşasından çok daha yukarı seviyeye çıkabilecek bölümünde çamur tuğla kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Zira döşemenin güney kısmının üstünde yanık kalıntılara rastlanmadığı için önemli ahşap elemanların kullanılmamış olduğu gözlemlenmiştir. Daha karmaşık bir olasılık da Anıtsal Girişin inşasının aynı zamanda Yapı B'nin tekrardan şekillendirilmesi işlemini de kapsamış olabileceğidir.

Buna ek olarak daha önceki kazı mevsimlerinde de belirtilmiş olduğu gibi Saray Yapı Grubu'nun uzun kuzey duvarının inşası sırasında yamacın kuzey tarafı kesilmiştir. Aynı zamanda ya da daha sonraki bir dönemde de Yapı A'nın batısına düşen alanda küçümsenmeyecek değişiklikler yapılmıştır. Bunların arasında Yapı C'nin kuzey, batı ve güney taraflarında yer seviyesinin yükseltilmesi görülmektedir. Bu önemli değişikliklerin bir ya da iki önemli geliştirme programı dahilinde yapılıp yapılmadığı ya da zamanla birer birer ele alınmış olabilecekleri konusunda yorum yapmak zordur.

Anıt

Aşamaların karmaşıklığı ne olursa olsun sonuçta çözüm olarak, Anıtsal Girişin mimari olarak genel planı (Şek. 22) ortaya çıkmaktadır. Şekil 13 kuleli ve döşemeli girişin rekonstrüksiyon denemesini, Girişin konumunu, Yapı A ve Yapı B teraslarıyla ilişkisini ve açmaların yerlerini de gösteren bir anahtar planı da içermektedir.

Şekil 22. Anıtsal Girişin kapı geçidine doğru ilerleyen döşeme büyük kenar taşlarıyla işaretlenmiştir. Döşemenin üzerindeki yanmış döküntü ve kül geçidin üzerinde yer alan sazdan bir çatının kanutlarını içermektedir. (04dpjv2355)

Planı yapan kimse ya da mimar alçak, dış bir cepheden yüksek iç cepheye geçişi sağlama problemini çözecek anıtsal bir mekanizma tasarımı sorunu ile karşı karşıya gelmiştir. Bu hedef kapalı ve olasılıkla güvenli bir şekilde kontrol edilebilen bir bölümün yapılmasını da içeriyordu. Bu giriş kumtaşı kaideler üzerinde yer alan iki sıra ahşap sütun tarafından taşınan, sazdan çatılı büyük iki odalı yapı olan ‘Kabul Salonu’na doğru uzanıyor gibi görünmektedir. Bu yapının Saray Yapı Grubu içindeki göze çarpan konumu nedeni ile bir “Kabul Salonu” olabileceği düşünülmüştür (Stronach and Summers 2003). Bu önerinin doğru olma ihtimali çok yüksek olsa da bu savı destekleyecek yeterli veri bulunmamaktadır.

Girişin bu dik anıtsallığı halen tartışılrsa da, Saray Yapı Grubunun batı yönünde 280m uzanan bu büyük alanda yapı sıraları ya da teras duvarları ile aslında dinsel olandan daha çok dünyevi, saray türü bir yapı olarak tasarlandığını düşünmek daha uygundur. Cephelerdeki geçişin halen şehir duvarının ilerisindeki yamaçlarda bulunan granit taşları ile benzer tipteki şekilsiz granit taşlar vasıtası ile gerçekleşmiş olması olasıdır. 10m genişliğindeki eğimli döşeme bir çift kule arasında yer almaktadır. Kulelerin alt kısmı Saray Yapı Grubu içindeki dış döşeli alanı geçen yüksekliğe kadar masif inşa edilmiş gibi görünmektedir. Kulenin dört duvarı çıkıntı yapan kaya yatağının etrafına inşa edilmiş ve her kulenin alt kısmında oluşan boşluklar da tesviye edilerek kaya yatağından toplanan taşlar ile doldurulmuş olmalıdır.

Planda geniş giriş yanlarda anıtsal iki kare kule arasında yer almaktadır. Cepheden bakıldığında döşeli geçit dıştaki ön avludan yukarıya doğru hafif bir eğim yaparak Kabul Salonuna çıkmaktaydı. Giriş yolunun ortalarında büyük çift kanatlı kapıları olan geçitin ön yarısının çatısını taşıyan heybetli bir ahşap yapı bulunmaktaydı. Saz ile örtülü çatı döşemenin eğimi ile uygun bir şekilde eğimli olmalıydı. Girişin iç kısmının da çatı ile örtülü olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır.

Daha sonraki dönemlerde yapılan talan yüzünden kulelerin iç planlarını kesin bir şekilde gösterebilecek kalıntıların var olup olmadığı kesin değildir. Tahminen iki katlı olup üst kata ve oradan da izleri giriş yolunu dolduran ve yanmış moloz arasında bulunmuş olan ahşap merteklerin taşıdığı saz ve çamurdan yapılmış düz çatıya çıkan iç merdivenleri bulunmaktaydı.

Tüm girişin ön cephesinin görünümü görkemli olmalıydı. Her iki taraftaki kulelerin ön taraflarının yüksekliği 6m den aşağı değildi. Alt kısımlar 2m ya da daha yüksek olup granit taşındandı ve granit taşlarının üstünde zıt etki yapan kumtaşı kullanılmış ve bu kısmın üstünde de duvar çamur ile sıvanmış moloz taşları ile devam etmekteydi. Tüm yapı büyük ahşaplar ile tamamen örülüydü. Bir miktar boya da kullanılmış olabilir. Her iki taraftaki kumtaşından kaidelerin çapları 1m yi gösteren ahşap sütunlar, birleşme yerleri demir konsolarla sağlamlaştırılmış olan devasa ahşapları taşımaktaydılar. Ön alınlığın, ortada iki yanında şaha kalkmış ibexler bulunan hayat ağacı ile süslenmiş olması ihtimal dahilindedir. Bronz plakalardan kesilmiş olan bu hayvanların alt yarıları gerçek boyutlarının dörtte üçüne yakın olduklarını göstermektedir. Olasılıkla altın boynuzlarla süslenmişlerdi ve belki de değerli metallere yapılmış kanatları bulunmaktaydı.

Varlıkları büyük yuvarlak başlı çivilerin girmesi için delikleri olan iki uzun demir şerit kalıntısı ile ispat edilen kapıların konumuna gelince, bunların takılmasının TR11 açmasının üst batı ucuna giden geçitin ortasındaki taş döşemenin düz ucu ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu noktada 10 m genişliğindeki geçit bir şekilde daraltılmış olabilir. Döşemenin eğimi nedeniyle bu konumdaki kapıların her biri mecburen dışa doğru açılıyor olmalıydı. Çift kanatlı ahşap kapıların olduğunu ve 2003 de ele geçen büyük olanı 2m uzunluğunda olan ve bunları kenetleyen yuvarlak başlı büyük çivilere sahip iki demir parçasının bu kapılara ait olduğunu var saymak akla yatkındır. Bu durumda kapıların Balawat Kapılarına benzer bir tarzda yatay kalaslardan yapıldıkları ve büyük demir parçasının da kalasları tutmak amacı ile dış kenardan dikey olarak aşağı doğru indiği düşünülebilir. Çalınmış olması ihtimali yüksek olsa da kapı dışlarının bulunabilmeleri ümit edilmektedir.

Merkezdeki bölme ve kapıların ilerisinde, girişin kuzey tarafında ve tahminen Kuzey Kulenin güney duvarına dayanan bir oda inşa edilmişti. Kil zeminli ve doğu tarafına eklenmiş bir dış ambarı olan bu yapı iç öge ve nesnelere yoksundur.

Mimari Paralellikler ve Kronolojik Anlamlar

Bağımsız Binalar ve Eğimli Çatılar

Anadolu merkezi platosunda Bronz Çağı'ndan önce eğimli çatılar yoktur. Bu çatıların Kerkenes'teki varlığı bağımsız iki odalı yapı geleneği ile bağlantılı olarak ele alındığında, dışarıdan gelmiş yeni bir mimari kavramın göstergesidir. Girişin ve Saray Yapı Grubunun anıtsallığı ve sütunlu salonlar bunların kökeninin örneğin Karadeniz Bölgesinden ziyade batıda olduğunu işaret eder.

Kenetlerin Paralelleri

Hellenistik dönemden önce Anadolu Platosunda (örneğin Boğazköy'de, Gordion'daki höyük ve tümülüslerde ya da Frigya bölgesinde) kenetlerin kullanıldığına dair bir kanıt ortaya çıkmamıştır. Görünüşe göre bilinen en erken kullanım Ege bölgesinde Sardis'te M.Ö. 6 yy'ın ilk yarısına tarihlenen Alyattes'in mezarındadır. Kenetlerin Kerkenes'teki kullanımı bunların başlangıçlarının dışardan olasılıkla batı ya da güneybatıdan geldiğini gösterirken taslağını yabancı marangozların çizmiş olduğu anlamını içermektedir.

Başlıkların Paralelleri

Küçük başlıkların yakın paralelleri şimdi Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan Pazarlı'da bulunmuş mimari pişmiş toprak elementlerden (Koşay 1941, Levha XXXIII üst, XL, LX) bilinmektedir. Bu başlıkların bitimleri, konsantrik dairelerden daha çok dikkatlice boyanmış desenlerden oluşmaktadır. Mahmut Akok'un kiremitli ön cephenin ızgaralı pencereleri gösteren harika rekonstrüksiyonu bu pişmiş toprak mimari elementlerin kullanımını gösteren tek olasılıktır. Küçük başlıkların benzerleri ve düzenlemeleri Frig dağlık bölgesinde Gökbahçe'deki Bahşayış olarak bilinen kaya anıtı üzerinde (Berndt-Ersöz 2003 no. 28, 280-81 ve şek. 32, ayrıca 137 ve 141; Sivas 1999 71-79, 241 tablo Vb, lev. 30-41) görülebilmektedir. Bahşayış Anıtı'ndaki cephenin köşelerinde olduğu kadar *king postun* önünde ve yanlarında betimlenen başlıkların düzenlemeleri, belki Kerkenes'te bulunmuş parçaların çeşitli olası düzenlemeleri de oldukça hayal ürünüdür. Daha büyük ama farklı olmayan unsurlar hem de bitimlerdeki konsantrik daireler ile, Köhnüş vadisindeki Mal Taş Kaya Anıtı cephesindeki nişin üzerinde çıkıntı yapmaktadır (Berndt-Ersöz 2003, no. 24), ancak maalesef artık görünmemektedirler. Benzer başlıklar yakın paraleli Gordion'da Tümülüs B'de (Kohler 1995, TumB 17) olan Kapadokya Kapısı'ndaki sembolik olarak bir tanrıyı betimleyen stelin (bakınız Şek. 40) omuzları üzerinde de görülmektedir. Ayrıca başlıklar, gümüş varak disk (Şek. 1 ve 46) üzerinde de tekrarlanmaktadır.

Kerkenes'te bu mimari başlıkların kullanımı batı platosundan önemli inşaat uygulamalarının başka bir açık örneğidir. Buna ek olarak, önemli kronolojik anlamlar da vardır. Burada söylenmesi gereken, yine de batıdaki bu paralellikler Kerkenes'te Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi yapımının tarihlendiği M.Ö. 6. yy'ın ilk yarısı ile tümüyle tutarlıdır. Mal Taş ve Bahşayış Anıtları'nın kesin kronolojileri tartışma konusudur ama paralelleri Kerkenes ile birlikte M.Ö. 6. yy tarihini doğrulamaktadır.

2004 YILI ULAŖTIRMA ÜZERİNE CBS ÇALIŖMASI

Scott Branting

Çeviri: Tuna Kalaycı

"Bu ayaklar yürüme için yapılmıŖtı."

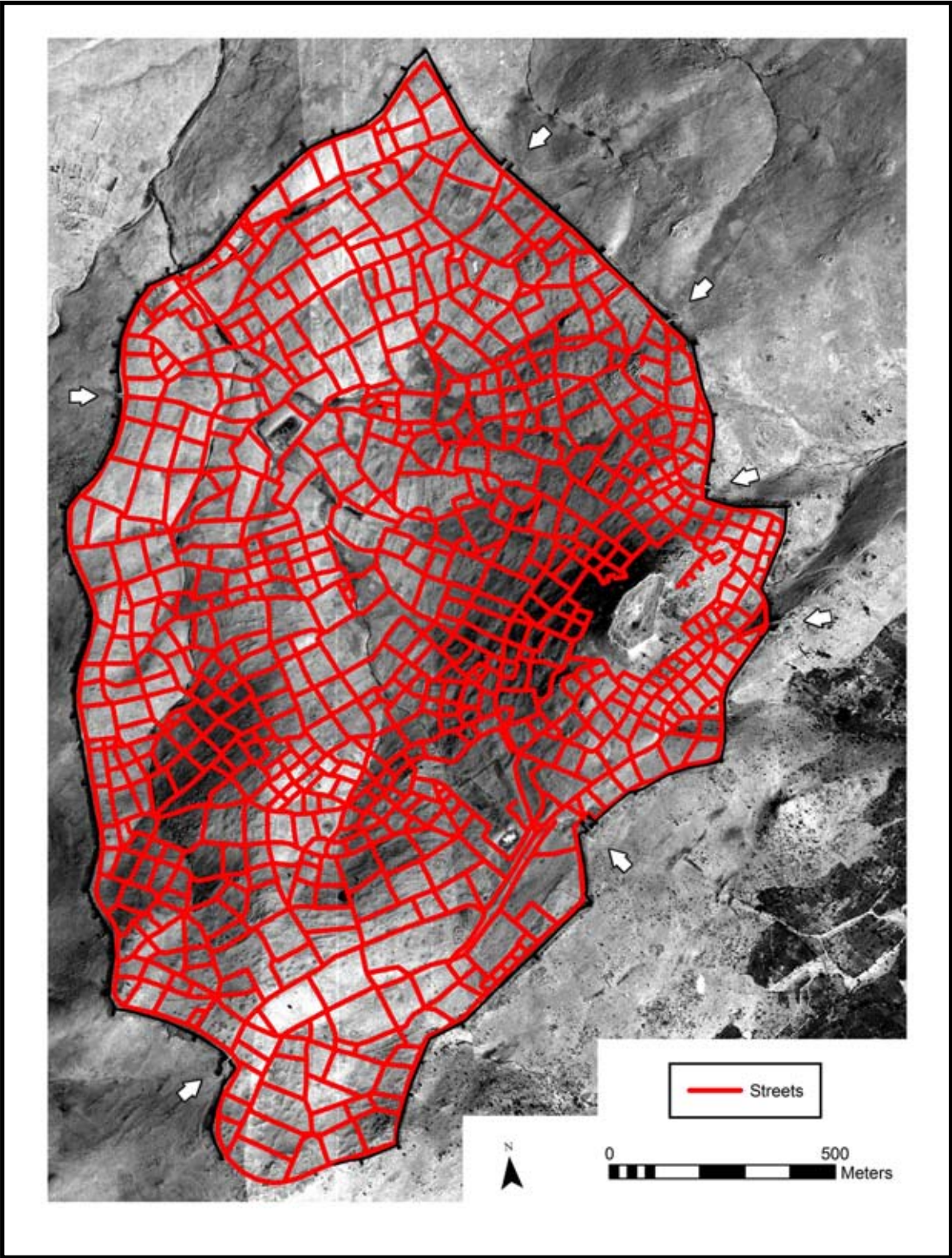
*Ŗekil 23. Saray Yapı Grubu Anıtsal GiriŖinden Eski Frig yazıtı.
(03dpjv5407)*

UlaŖtırma ÇalıŖmaları

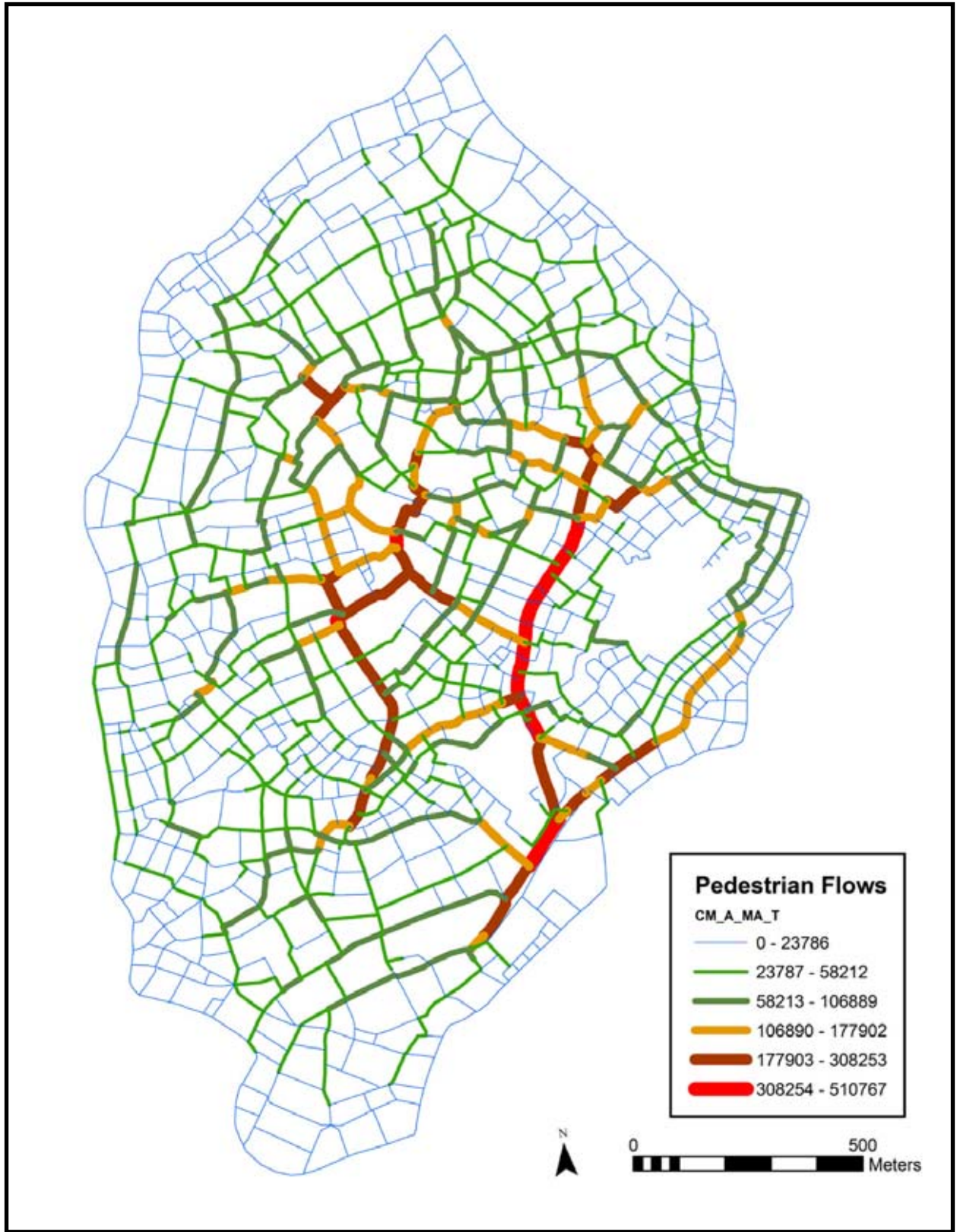
Günümüz Ŗehir plancıları, yeni caddeler tasarlarken ya da hali hazırda bulunan caddeleri yeniden yapılandırırken, bilgisayar simülasyonlarından yararlanırlar ve cadde ağlarındaki sanal trafik akıŖını bu simülasyonlar yardımıyla meydana çıkartıp, inŖa çalıŖmalarını bu veriler ıŖıđında gerçekteŖtirirler.

İki yıldır, Dr. Scott Branting aynı bilgisayar simülasyonlarını kullanarak, 2003 yılında ilk Eski Frig yazıtlarının (Ŗek. 23 de gösterilen parça 03TR11U04stn04) açığa çıkartıldığı Demir Çadı Ŗehrinde, Kerkenes Dağı'nda sokak ve cadde ağlarını yeniden ortaya çıkartmaya çalıŖmıŖtır (Ŗek. 24). Eski caddelerdeki sanal yaya trafiğini simüle ederek, cadde ağı yapılandırılmıŖ, analiz edilmiŖ ve sonuçlara göre bu ağın iŖlevinin ortaya konması amaçlanmıŖtır.

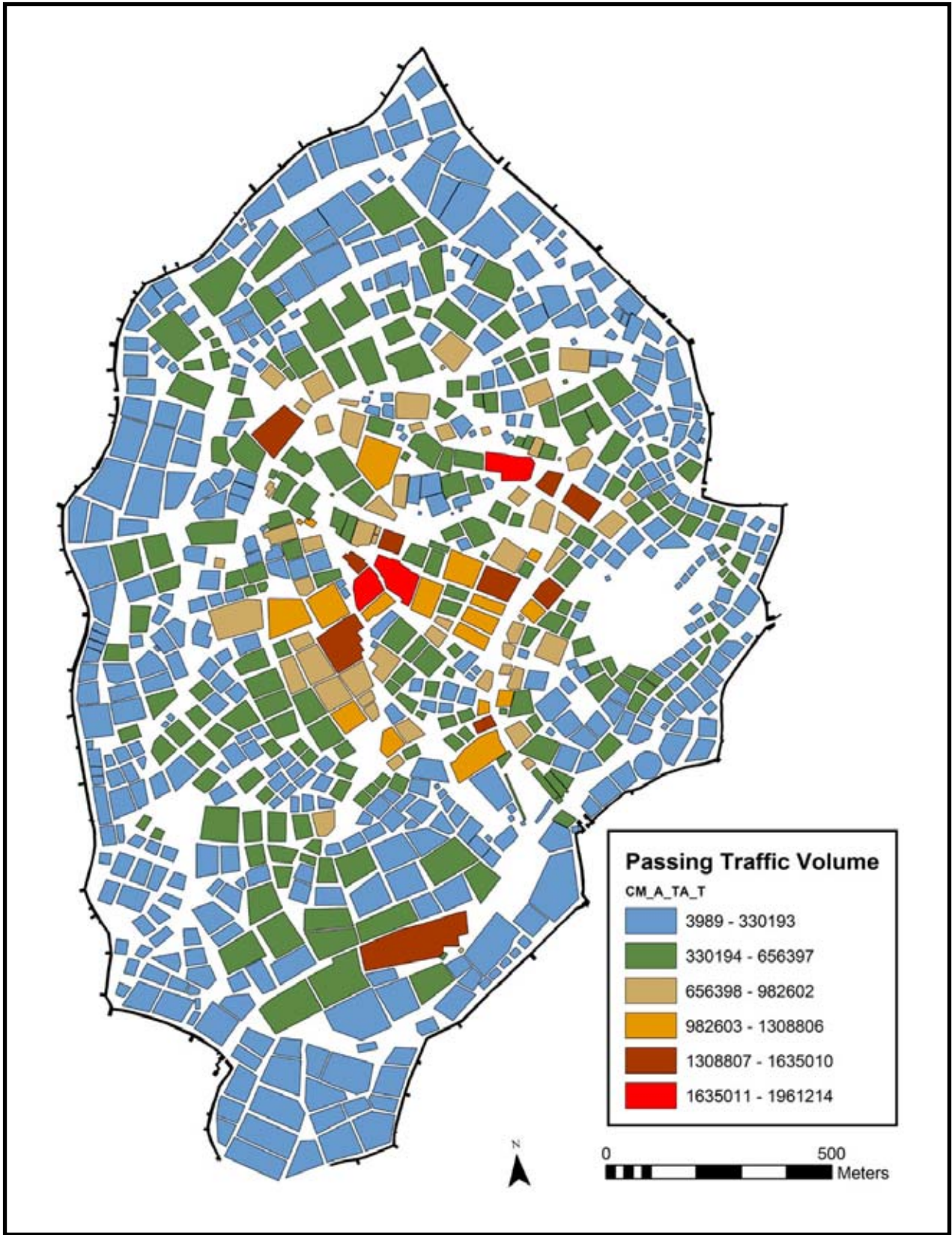
ÇalıŖmalar, yoğun insan ve hayvan trafiğine sahip olan ana caddeleri, orta yoğunluklu caddeleri ve düşük yoğunluklu sokakları ortaya koymuŖtur (Ŗek. 25). Sonuçlar, Ŗehrin eski sahiplerinin belirli alanları, bina ve yapı gruplarını nasıl kullandığıyla doğrudan iliŖkilendirilebilir (Ŗek. 26).

Şekil 24. Kerkenes Dağ cadde ağının yeniden yapılandırılması.

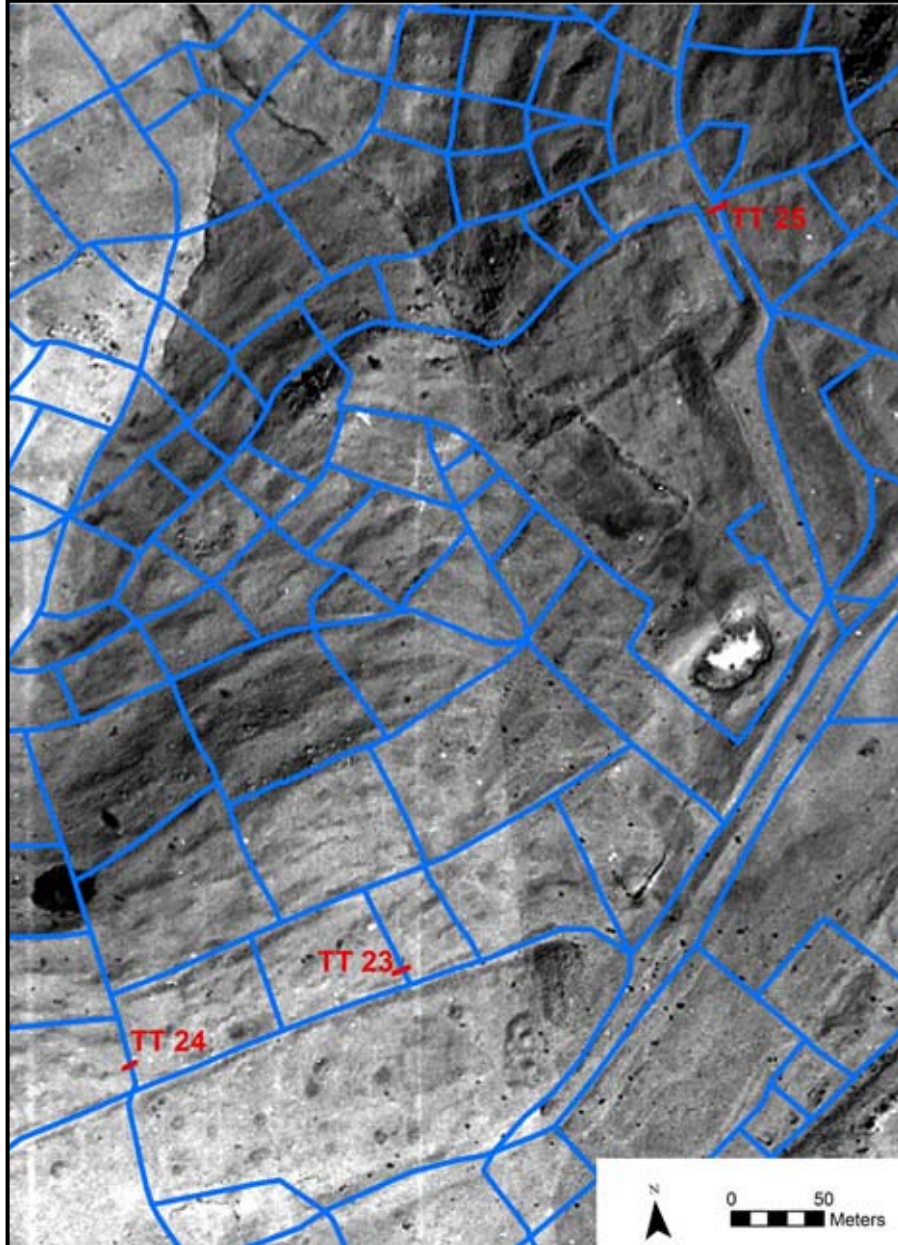
Şekil 25. Eski şehirdeki yaya ulaşım yapısının simülasyon sonuçları.

Şekil 26. Simülasyon sonuçlarının değişik yapı gruplarıyla ilişkilendirilmesi.

2004 Yılı Ulaştırma Deneme Açmaları (TT23, TT24, TT25)

Eski cadde ve sokakların yerinin doğru saptanıp saptanamadığını kontrol etmek ve sonuçları buna göre simülasyon programı ile tekrar karşılaştırmak amacıyla 2004 yılında üç adet deneme açması (TT) açılmıştır. Her açma, cadde olduğu tahmin edilen bölgede, iki farklı yapı bloğunu içine alacak şekilde yerleştirilmiştir (Şek. 27). Deneme açması TT23, bilgisayar simülasyonlarının ortaya koyduğu düşük yoğunluklu trafiğin bulunduğu sokak üzerine, sokağın tüm enini kesen biçimde yerleştirilmiştir. Deneme açması TT24 ise yine tüm eni kapsayan bir biçimde, ancak bu sefer, yine bilgisayar simülasyonlarının ortaya koyduğu, orta derece trafiğin olduğu bir cadde üzerine yerleştirilmiştir. Deneme açması TT25 simülasyonlarda şehirdeki en yoğun trafiğin gözlemlendiği cadde üzerinde konumlandırılmıştır.

Şekil 27. 2004 yılı ulaştırma deneme açmalarının konumları.

Her açmada, cadde yüzeyine ait olduğu düşünülen kanıtlar kaydedilmiş ve mikromorfoloji örnekleri cadde yüzeyleri ve bunların hemen altındaki yüzeylerden toplanmıştır (Şek. 28). Bu mikromorfoloji örnekleri, caddelere bir zamanlar basmış olan ayak ve toynakların, cadde yüzeylerine uyguladığı sıkıştırma miktarlarının hesaplanması amacıyla İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nden Dr. Charles French'e gönderilmiştir. Bu analizler, bilgisayar simülasyonlarının doğrulanmasını ve elde edilen bulgulara göre ayarlanmasını sağlayacaktır. Gerekli bilgiler kaydedildikten ve kayıtlar tamamlandıktan sonra her deneme açması şu andaki toprak yüzeyine kadar tekrar doldurulmuştur.

Şekil 28. Eski caddeden mikromorfoloji örnekleri alınırken. (04dpjv2133)

Deneme Açması TT23

10.3 metreye 1metrelik bu deneme açması, iki yapı bloğuna ait duvarı, bu bloklara ait alanın ufak bir kısmını ve yine bu iki blok arasındaki dış alanı ortaya çıkartmıştır (Şek. 29). İki duvar da toprak yüzeyine kadar üç ya da dört sırası korunmuş olarak bulunmuştur. Bu açmada olduğu gibi, diğer açmalarda da duvarlar, şekilsiz granit taşların, aşınmış granit taş yatağı üzerine yerleştirilmesiyle yapılmıştır. Duvarlarda, daha büyük taşlar duvar yüzlerini oluştururken, küçük olanların aralarda yoğunlaştığı gözlenmiştir. Şehrin diğer bölgelerinde çoğu zaman ortaya çıkartılan kaldırım taşları, bu iki duvar arasında bulunmamıştır. Açmanın doğusunda bulunan blok duvarının doğusunda bulunan ve neredeyse ana duvarın yüksekliğine ulaşan bir ikincil duvar, açılan alanda taş döşemenin bulunmamasının açıklaması olabilir. Bu ikincil duvarın sadece iki sırası korunmuş ve muhtemelen bir yapının dış duvarı olarak inşa edilmiştir. Bu iki duvar arasında kalan dar alanda az miktarda çanak çömlek parçası bulunmuştur.

Şekil 29. Deneme açması TT23. (04dpca0204)

İki yapı blok duvarı arasında, yaklaşık 0.5m derinlikte, neredeyse düz bir seviyesi olan kahverengi ve kumlu bir toprak yüzey bulunmuştur (Şek. 8). Bu toprak yüzey doğuda bulunan yapı blok duvarının hemen dibinden başlayan ve batıya doğru yaklaşık 3.5m uzanan bir alanı kaplamaktadır ve tam olarak 4m ve 18cm uzandıktan sonra eğimli aşınmış bir granit taş yatağı tabakasında izleri son bulmaktadır. ‘Cadde’ yüzeyi birikimindeki su hareketinden izler taşıyan birçok kumlu katmandan oluşmuştur. Bir miktar seramik ve hayvan kemikleri genellikle bu katmanlar arasına gömülü olarak bulunmuşsa da malzemenin ezildiğine ait bir kanıt rastlanmamıştır. Bu kumlu katman boyunca hayvanların hareketleri sonucu açılmış çukur ve tünellerin varlığı saptanmıştır. Cadde yüzeyi ve günümüz toprak seviyesi arasında kalan malzemenin, aşınma sonucu biriken dolgudan ve duvarların yıkılan kısımlarından oluştuğu, açmanın kesidinden açıkça okunabilmektedir. Doğu duvarının yıkılmasının aslında cadde yüzeyinin aşınmasına karşı koymasında etkili olduğu gözlenmiştir. Cadde yüzeyinin batısına doğru, iki yapı blok duvarının arasında kalan alanın batısındaki 1.70m uzunluğundaki bölgede birçok hayvan kemiği ve bir miktar çanak çömlek parçası, aşınmış doğal taş yatağı üzerine atılmış olarak bulunmuştur (Şek. 31). Birikmenin batı yapı blok duvarına yaklaştıkça arttığı belirlenmiştir. Bu birikme, eskiden şehir halkının mutfak atıklarını cadde ve sokaklar boyunca duvar kenarlarına boşaltmaları sonucu oluşmuş olabilir. Aslında bu eylem geçmiş ve günümüzle büyük paralellikler taşımaktadır. Kemikler, hayvan türlerinin tanımlanması ve ileri analizler için ODTÜ'den Evangelia Ioannidou' ya gönderilmiştir.

*Şekil 30. Deneme
Açması TT23' deki eski
cadde (04dpca0216)*

*Şekil 31. TT23 'deki
cadde yanında atıkların
olduğu bölge
(04dpca0224)*

Deneme Açması TT24

8.5metreye 1metrelik açma TT23'de olduğu gibi iki yapı duvar grubunu ve arasındaki caddeyi ortaya çıkarmıştır (Şek. 32). Bulunan seramik sayısı TT23'de bulunanlardan çok daha fazla olduğu gibi, daha fazla oranda çizi bezekli ve boyalı çanak çömlek parçası ele geçmiştir (Şek. 33). TT23'de olduğu gibi duvarlar yüzeye kadar iki ya da üç sıra halinde korunmuştur; ancak bu sefer, diğer açmanın aksine farkedilir duvar yüzlerine rastlanmamıştır. Bunun yerine, duvarların iç yüzeyleri, ya doğu duvarında olduğu gibi yıkılmış, ya da batı yönünde gözlendiği üzere duvar yüzü aslında hiç varolmamıştır. Aslında batı duvarının iki amaca hizmet ettiği gözlenebilir: dolguyu aynı seviyede tutmak ve kendi görevi olan yapıyı çevrelemek. Batı yapı blok duvarı, doğal taşıyacağı üzerine değil, kalınlığı 10-50cm arasında değişen bir dolgu üzerine yerleştirilmiştir. Bu oldukça açık olup duvarların tek bir kerede inşa edilmediklerinin, farklı zamanlarda yapıldıklarının, ya da en azından, var olan duvara yeni eklemelerin yapıldığının işaretleri olabilir. Bu açmada da, dar bir alanda da olsa döşeme ya da benzeri bir yapı görülmemiştir.

Şekil 32. Deneme Açması TT 24, doğuya bakarken. (04dpca0261)

Şekil 33. Deneme açması TT 24' e ait çanak çömlek parçaları. (04dpca0337)

İki duvar arasında, aynı çeşit kumlu, kahverengi 'cadde' yüzeyine rastlanmıştır (Şek. 34). Ancak, bu açmada, cadde bir süre düzgün devam ettikten sonra, doğuya doğru hafife eğim yapmıştır. Aslında cadde taban düzlendikten sonra değil de, arazinin eğimine bağlı olarak yapılmıştır. Cadde, duvarlar arasında yer alırken, kalınlığı TT23' e göre daha fazla olup, aşınmış doğal taşıyatağının içine doğru yer yer 14 - 34cm kadar uzanmıştır. Ancak yine de genel olarak yüzeyin bulunduğu derinliğin, biriken toprağın ve yıkılan duvarların altında 50 – 60cm derinlikte olduğu söylenebilir. Bir kez daha belirgin derecede hayvan hareketi, kumlu toprak yüzeyinde gözlenmiştir.

Şekil 34. Deneme açması TT24' deki eski cadde. (04dpca0259)

Deneme Açması TT25

Eski şehrin ana caddesi üzerindeki 11.5metreye 1metrelik bu açma, tek bir yapı bloğuna ait dış bir duvar ile bir diğer duvar ve arasında uzanan yolu ortaya çıkartmıştır (Şek. 35). Açmada bulunan çanak çömlek sayısı TT23'den fazla olup TT24 ile nerdeyse eşit miktardadır. TT24'de olduğu gibi bu açmada da bir miktar boyalı ve çizi bezekli çanak çömlek parçası bulunmuştur. Açmanın doğusunda bulunan ve bir Kale'nin eğiminde bulunan bir yapı bloğuna ait olduğu düşünülen duvar diğer duvara göre daha yüksektedir ve bir ya da iki taş sırası korunmuş olup bu seviye şu anki toprak seviyesiyle aynı düzeydedir. Yapı grubunun üzerinde bulunduğu eğim hesaba katılacak olursa, açmanın doğu duvarı bir noktaya kadar eğime karşı durmak ya da bağlı olduğu yapının toprak seviyesini eşitlemek amacıyla yapılmış olmalıdır. Yapı bloğunun çok az bir kısmı ortaya çıkartılmış, ancak bu bölgede de kaldırım ya da herhangi başka bir kaplamaya rastlanmamıştır. Açmanın batı duvarının karakteri oldukça farklıdır. Bir yapı grubuna bağlı olmadığı anlaşılan duvarın, üzerinde bulunduğu caddeye paralel olarak uzanan daha alçak seviyedeki ikinci bir caddeyi ayırmak amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir. Ayrıca bu duvarın destek olarak ve batısındaki seviyeyi düzleme amaçlı kullanıldığı açıktır.

Şekil 35. Deneme açması TT25, GüneyBatı'ya bakarken. Açmanın içindeki ölçek 0.5m' dir (04dpjv2117)

Bulunan iki duvar arasında eski cadde uzanmaktadır (Şek. 36), ancak caddenin izleri TT23 ve TT24' e göre daha belirsizdir. Bunun sebebi duvar yıkıntısının etkisi ve aşınmanın aşırı derecede etkili olması olmalıdır. Yaklaşık 60cm derinlikte, batı duvarının doğu yıkıntısı altında kalan küçük bir kesitte, TT23 ve TT24 açmalarındaki cadde yapısına benzer toprak birikimine rastlanmıştır. Bu birikim, ya da iz, 6m boyunca taşıyacağının aralarını seviyelemek amacıyla doldurulduğu anlaşılan toprak üzerinde görülmüştür. Bir zamanlar tüm yol boyunca sürmüş olması gereken cadde yüzeyi bu dolgunun 42cm üzerinde görülmektedir. Caddenin üzerinde, muhtemelen erozyon sonucu biriken ya da TT23' de olduğu gibi, atık birikimi sonucu oluşan bir katman vardır.

Şekil 36. Deneme açması TT25' deki eski caddeden detay. (04dpca0322)

Sonuç

2004 yılında kazılan deneme açmaları bir takım önemli sonuçları ortaya çıkartmıştır. İlk olarak, kaldırım taşı döşenmemiş cadde izlerinin günümüz toprak yüzeyinin altında olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında caddelerin yapısı ve içerikleri hakkında geniş bilgi elde edilmiştir. Ayrıca, en azından bazı cadde yüzeylerinin komşu yapı blokları tarafından in-situ atık bölgesi olarak kullanılmış olabilecekleri belirlenmiştir. Yine bir başka bulgu ise bazı yapı blok duvarlarının başka bloklara eklendiği ya da yapı blok duvarlarının bazılarının yeniden inşa edildikleridir. Ve son olarak, saray yapı grubunda görülen cadde yüzeylerinin taşla kaplama olgusunun şehir için genelleştirilemeyeceği ortaya çıkmış, çok sayıda caddenin taş kaplamasız olduğu tespit edilmiştir. Çalışma hakkında elde edilen bilgiler mikromorfoloji analizleri tamamlandıktan sonra daha da artacaktır. Ancak şu aşamada bile açılan üç test açması sayesinde şehir ulaştırma ağı hakkında geniş bilgi elde edilmiştir.

2004 YILI BULUNTULARI

Yuvarlak heykel

2004 yılında Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi'nde iki adet yuvarlak heykel parçası bulunmuştur. Bu tasvirler Kerkenes'teki artistik geleneğin ilk kanıtıdır. Ayrıca Kapadokya Kapısı'nda bulunmuş olan stel altlığıyla beraber restore edilmiştir.

İnsan Formunda Heykel Figürü

K04. 182, ID no. 04TR16U02stn01, (Şek. 37 ve 38)

Yüksekliği 1 metrenin biraz üzerinde ünik giyimli figür oldukça iyi taneli, yumuşak kumtaşıdan oyulmuş olup eksik parçalar nedeniyle tamamen restore edilmemiştir.

Şekil 37. Heykelin üst kısmının önden görünüşü ve alt kısmı etekli ve düz kemerlidir. Ayak yoktur. Gövde eteğin üzerine birleşmektedir. (04dpcs22comb)

Heykel daha önce eski çağlarda da büyük bir olasılıkla bulunmuş ve Bizans çukuru içine atıldığı zaman parçalanmıştır. Çukur tamamen kazılmadığından heykelin diğer parçalarının da bulunacağı beklenmektedir.

Ayakta duran figür sağ elinde, sağ omzunun biraz üzerinde kıvrılan bitmemiş çubuk benzeri bir nesne tutmaktadır. Sakalsız bu figürün cinsiyeti ve bir tanrı ya da tanrıçayı betimleyip betimlemediği açık değildir. Omuzlarına dek uzun olan saçları başının üzerinden arkaya doğru uzanırken nervürlü bir desene sahip olup omuzları üzerinde kıvrılmaktadır. Yüzü parçalanmıştır, yalnızca derin olmayan baklava şeklindeki sağ gözü korunmuştur. Ağız küçük ve hafif bir gülümsemeyi göstermektedir ve dudaklar kapalıdır. Çene yuvarlak ve fazla derin değildir. Elbiseleri düz bir kemer altında nervürlü bir etekten oluşmaktadır. Alt kısmında kare bir kavila deliği vardır ve başka bir delik de eteğin yanlarını köşegen olarak kesmektedir. Heykelin aşağı kısımları kısa gibidir ve üst kısım karşılaştırıldığında daha basit oyulmuş gibi gözükmektedir.

Şekil 38. Hafifçe eğilmiş başı ve saç stilini gösteren heykel. 2005 yılında bulunacak olası ilave parçaların restorasyonu ile birleşmeyi beklemektedir. (04dpcs2225)

Gerçek boyutlu aslan ya da sfenks parçası.

K04. 183, ID no. 04TR16U00stn01, (Şek. 39)

Yüzeyde yontulmuş tarafı yüzüstü şekilde bulunmuştur. Oyulmuş-kabartma, zigzag desenli kumtaşının üzerindeki çizgiler zigzagların kırılma noktalarından geçmektedir. Kulak gibi görünen bir kısmı korunmuştur. Yelelerin oymacılığı heykelin elbisesindeki nervürlerle benzerdir.

Şekil 39. Gerçek boyutlu aslan ya da sfenks parçası (04dpcs2308).

Kapadokya Kapısı'ndan stel

ID no. 03TR13U08stn01, (Şek. 40)

Beyaz tüften yapılmış olup oldukça parçalanmıştır. Günümüze kadar korunmuş yüksekliği 0.5 m, genişliği 0.56m, merkezdeki girintili panel aşağı yukarı kare biçimlidir. Dairesel kafanın-ki girintili "vücut"la aynı düzlemededir, yalnızca köşeleri korunmuştur ama restorasyon sırasında yontunun ilk yerinden oynatılması sırasında keşfedilen ufak taş parçaları her iki omuzda bulunan küçük üç-çeyrek başlığın parçaları ile birlikte düşünüldüğünde olasılıkla kıvrıcık saçları betimlemektedir. Arkası kıyafetsizdir. Altlık 1.80x0.75x0.46m boyutlarında olup stelin oturması için hafif girintilidir.

Şekil 40. Kapadokya Kapısı'ndan Sembolik olarak bir tanrıyı betimleyen stel, tüften yapılmış, 2004 yılında parçaları yeniden biraraya getirilirken. Sağ üstte; omuzların üzerinde başlıkların yuvarlatılmış kenarı vardır. (04dpcs1607)

Kabartma Yontular ve Yazıtlar

Yazıtlı Kumtaşı Anıt

2004 yılında Anıtsal Giriş'e ait girintili paneller içeren küçük-kabartma parçalar ve yazıtlı kumtaşı anıtın parçalarının devamı ele geçmiştir. Buna ek olarak iki büyük parçanın arasına önemli yeni bir parça, ID no. 03TR11U08stn02 ve diğer bir parça, ID no. 03TR11U08stn24 (Şek. 41) eklenmiştir. Eski Frig yazıtının yeni bir parçası, ID no. 04TR16U08stn01, 2003 yılında bulunmuş koyu kahverengi bir parçayla, ID no. 03TR11U03stn05, (Şek. 42) birleşmektedir.

Ele geçen diğer kanıtlar daha geç dönemdeki Bizans talanı sonucunda anıtın parçalarının oldukça geniş bir alana dağıldığını ve bazı parçaların ateşin ısısi nedeni ile tamamen yok olduğunu göstermektedir. Anıt orijinal hali ile monolitik bir bloktu ve planı kare ya da dikdörtgen şeklinde olup en az iki tarafında girintili yüzeyler bulunmaktaydı. Büyük olasılıkla bütün kabartma heykel ve yazıt parçaları bu abideden gelmişlerdir. Yanlarda ve aynı zaman da hem üst hem de altta dikey olarak uzanan yüzeyleri çevreleyen bordür üzerinde yazıt bulunmuştur. Burada birden çok yazıt bulunmaktadır ve en azından iki değişik el tarafından yazıldıkları görülmüştür. Yeni ek parçalar, yazıtın çerçevesinin tamamını kapsamasına gerek olmadığını ispatlamıştır. Bazı yazıtlar tam olarak kesilmeden önce hafifçe işaretlenmişlerdir, ve sadece harf aralarının değil aynı zamanda kelimelerin de değiştirilmiş olması mümkündür. Bu başlangıç safhasında ancak bir yazıtın Tata'ya ithaf edilmiş olduğu söylenebilir (Şekil 41).

Küçük ölçekli kabartma parçalar arasında aynı kumtaşına ait olduğu düşünülen bir parça bir çift kuş ayağını betimlemektedir (Şek. 43). Diğer parçalar ise 2003 yılında bulunmuş rozete ait gibi görünen kanatlardır (Şek. 44).

Şekil 41. Sağda eklenmiş yeni parça, ve yeni parça ile düşey element ve solda üst kısmı. (04dpcs1511)

Şekil 42. Eski Frig yazıtının yeni parçası, sol üst köşede koyu kahverengi, 2003 yılında bulunmuş parçalara eklenmiştir. (04dpcs1320) 04TR16U08stn01 03TR11U03stn05 ile birleşmektedir.

Şekil 43. yuvarlağın içinde küçük ölçekli kabartma. Parça görünüşe göre olasılıkla bir yılını kavrayan bir kuşun ayaklarını betimlemektedir, ve Kerkenes'te görülen bu tür bir yontu türünün ilk kanıtıdır. (04dpcs1309)

Şekil 44. Son derece kayda değer yeni yontu kabartma parçası büyük olasılıkla 2003 yılında bulunmuş olan rozete ait kanat parçasıdır (04dpcs1209)

Taşçı İşaretleri ve Grafiti

Kumtaşının üzerinde 3 adet taşçı işareti ve bir adet iki işareten oluşan tüm işaret henüz tanımlanabilmiştir.

Seramik parçaları üzerinde Eski Frigçe çeşitli işaretler ve iki grafiti vardır. Bu keşifle Eski Frig dilinin sadece kabartmalı anıtlarla kısıtlı olmadığı Kerkenes sakinlerince de yazılabildiği kanıtlanmaktadır. Bu işaretlerin sayısının artması alfabetik yazımın kullanıldığının göstergesidir.

Grafito 'lu kase

K04.179, ID no. 04TR11U22pot01, (Şek. 45)

Bu kase dip kısmında grafitoya sahiptir.

Şekil 45. Kase ile dip kısmındaki grafiti. (04dpcs2112 ve 04dpcs2111)

Metal Buluntular

Gümüş aplik varak

K04. 175, ID no. 04TR16U15met01, (Şek 1 ve 46)

Anıtsal Giriş'te döşeme taşlarının arasında üzerine kabartma yapılmış üç-çeyrek disk şeklinde gümüş varak bulunmuştur. Merkezde sekiz taçyaprağı ve onunda merkezinde çıkıntı kabartma vardır. Tek dairelerin içindeki küçük çıkıntı sırasını iki konsantrik daire içinde daha büyük çıkıntı sırası izlemektedir ve bunlar boncuk diziliminden oluşan aynı motifli bir bantla ayrılmaktadır. Tek daireler içindeki büyük çıkıntıları ikinci boncuk hattı izlemektedir. Kısaltılmış üst kısmında kopça biçimli parça bir çift başlığa benzemektedir. Muhtemelen malzemenin üzerine tutturmak için tüm dış kenarlarına küçük tutma delikleri açılmıştır.

Şekil 46. Gümüş varak. (04dpcs1024)

Demir elbise iğnesi

K04. 173, ID no. 04TR14U16met02 (Şek. 47)

Her iki çatal kısmı da kırık demir elbise iğnesidir.

Şekil 47. Her iki çatal kısmı da kırık demir elbise iğnesidir. (04dpcs2005)

Bizans Sikkesi

K04.170, ID no. 04TR16U05met01, (Şek. 48)

Bizans sikkesi bronz Justinyen follisi olarak tanımlanmıştır. yılı 34'e MS 560/1'e denktir, Antakya'da (Theupolis) Officiana 3'de (işliğinde) basılmıştır. 34 mm çapındadır, 18.3 gram ağırlığındadır. Anıtsal Giriş'teki soygun çukurunda bulunmuştur.

*Şekil 48. Bronz Justinyen Follisi.
(04dpcs0617 ve 04dpcs0618)*

YAYINLAR VE KONFERANSLAR

Geniş çaplı Uzaktan Algılama yüzey araştırmalarını ve 1996 ve 1998 yılları deneme açmaları sonuçlarını içeren ilk Kerkenes monografında önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu arada yıllık Kerkenes Haberler ve Yıllık Sempozyum raporlarına ek olarak 1996 yılında kazılmış fildişi parçaya ait bir çalışma (Dusinberre, E. R. M. 2003, "An Excavated Ivory from Kerkenes Dağ; Turkey: Transcultural Fluidities, Significations of Collective Identity ve the Problem of Median Art", *Ars Orientalis* 32, 17-54), ve sadece 2003 yılında kazılmış olan megaron ve ilişkili yapılara ait önemli bir rapor da (Summers, G. D., Summers, F. ve Branting, S., 2004, "Megarons ve Associated Structures at Kerkenes Dağ: an Interim Report", *Anatolia Antiqua* 12: 7-41) yayınlanmıştır.

Elektronik yayın Kerkenes Web sayfası aracılığıyla olup düzenli olarak güncellenmekte ve yıllık raporları da içermektedir.

<http://www.kerkenes.metu.edu.tr>

Geoffrey Summers Mart ayında Tokyo Orta Doğu Kültür Merkezi'nde düzenlenen uluslararası bir konferansda iki sunuş yapmıştır. Haziran ayında yazarlar Berlin, Tübingen, Marburg, Frankfurt ve Muenster üniversitelerinde konferans ve seminerler vermişlerdir. Ağustos'ta ekip üyelerinden bazıları Kerkenes hakkında iki sunumun yapıldığı Eskişehir'de gerçekleştirilen Altıncı Anadolu Demir Çağları Sempozyumuna katılmışlardır. Geoffrey Summers 1 Kasım'da Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ve Anglo-Turkish Society'nin birlikte gerçekleştirdiği toplantıda ve New York ile Buffalo'da konferanslar vermiştir.

SONUÇLAR

Kerkenes'te Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi'ndeki dekoratif süslemeler ve mimari tasarım Kerkenes'in Anadolu Platosunun batı bölümünden etkilendiğini göstermektedir. Frig kültürel etkileri kuşkusuz görülmekte hatta kenetlerin kullanımı daha da batıdan gelen bir etkiyi işaret edebilmektedir. Gordion'daki Tahrip Seviyesinin son zamanlarda MÖ 700'den MÖ 800'e (De Vries et al. 2003), yeniden tarihlenmesinin sebeplerinden birisinin Frig başkentindeki altıncı yüzyıla ait mimarinin yeterli olmadığından kaynaklandığına değinmek gerekir. Daha batıda, Frig dağlarında Frig mimarisi hemen hemen tamamen kayalara oyulmuş abidelerle temsil edilmektedir. Dikkate değer büyüklükte herhangi bir temelde kazılmamıştır (örneğin, Midas Şehri). Doğrudan paralellerin yokluğu Kerkenes'in ünik oluşundan çok, 6. yy kazılarının yokluğuna bağlanabilir. Kerkenes'teki anıtsal yapılarda taşların geniş kullanımı bu dönemde Frig dağlık bölgesinde ya da Gordion'da görülmeyen bir önemli bir faktördür.

Kerkenes'teki kültür geleneklerinin karmaşıklığı yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır ve birçok çarpıcı ve umulmayan bileşeni kapsamı içine aldığı da görülmektedir. Şehrin uzun bir zaman dilimi içerisinde varlığını koruduğuna dair hala bir delil bulunmamakta ve kuruluş tarihi üzerinden yedinci yüzyılın ortası ve hatta son 25 yılından daha erken bir dönem önerisinde bulunmak mümkün görünmemektedir. Şehrin bazı özellikleri, buna 7 km'lik taşan surları da dahil olmak üzere, belki'de tamamen Hitit dünyası ile bağlantılı Orta Anadolu geleneklerini yansıtmaktadır. Kerkenes'in başlangıçtan beri olmasa da yıkımından evvel büyük ölçüde "Frigileştirildiği" mimarisinden ve hem abidevi yazıtlarında ve hem de çömleklere atılan güncel çiziklerde Eski Frigcenin kullanılmasından ve ikonografisindeki elemanlardan anlaşılmaktadır. Şehir yakılmış ve surları yıkılmıştır. Bu tümünden yıkım Herodot'un muğlak anlatımında da değinildiği üzere tamamen Croesus'un yaptıklarıyla bağdaşmakta ve geleneksel olarak MÖ 547 yılına tarihlendirilmektedir. Kerkenes' deki kazılarda çıkarılan nesnelere ve çanak çömlek, inşaatta kullanılan ahşap kenetlerle birlikte kolayca altıncı yüzyılın ilk yarısına ve bazıları da biraz daha erken bir döneme tarihlenebilir. Eğer Herodot'un söylediklerinde doğruluk payı varsa, ki söyledikleri ne kadar muğlak olursa olsun bir dereceye kadar inanılabilirliği şüphe götürmez, Kerkenes Pteria'dı ve bir şekilde Medlere bağlıydı. Kerkenes'te Med kültürüne ait çok az kanıt olmasına ve Medlerin varlığının son derece önemsiz olmasına rağmen , tarihi problemler ve ilişkiler göz ardı edilemez. Bunları aydınlığa kavuşturmaya çalışmak doğal olarak bizim görevimizdir.

Şekil 49. Uzak mesafe, Medlerle Lidyalıların savaştığı, karla kaplı Erciyes Dağı'nın hükümündeydi. (04dpjv0808)

GELECEKLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Geleceğe bakıldığında, 2005 yılında, Anıtsal Giriş'teki kazılarının tamamlanmasına ve en küçük korunmuş kabartma ve yazıt parçalarının açığa çıkartılmasına yoğunlaşılacaktır. İkinci monografin Saray Yapı Grubundaki kazılarla yontulara ve yazıtlara ayrılması planlanmıştır. Kapadokya Kapısı'ndaki çalışmalar kapı iç odasının granit duvarlarının oldukça kötü durumda olması nedeniyle durmuştur. İleride yapılacak temizlik çalışmaları güvenlik ve korunma nedenleriyle yalnızca büyük bir konservasyon ve restorasyon programı ile elele yürütülebilir. Böyle bir program mümkün olsa bile hem çok pahalı olacak hem de mimari restorasyonda deneyimli bir ekip ile granit ile çalışan usta taşçılara gereksinim duyulacaktır.

İkinci bir başlangıç Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsüne atanan Doç. Dr. Scott Branting'in 2006 ve ilerleyen yıllarda daha büyük ölçekli çalışmalara bütçe için başvurarak Kerkenes'teki ulaştırma ve şehir yapıları çalışmalarına devam edecek olmasıdır.

REFERANSLAR

Berndt-Ersöz, S.

2003 *Phrygian Rock-Cut Shrines and Other Religious Monuments: A study of structure, function and cult practice*, Department of Classical Archaeology and Ancient History, Stockholm University, Stockholm.

DeVries, K., Kuniholm, P. I., Sams, G. K. ve Voigt, M. M.

2003 "New Dates for Iron Age Gordion", *Antiquity* 77 no. 296:

<http://antiquity.ac.uk/ProjGall/devries/devries.html>

Dusinberre, E. R. M.

2002 "An Excavated Ivory from Kerkenes Dağ; Turkey: Transcultural Fluidities, Significations of Collective Identity and the Problem of Median Art", *Ars Orientalis* 32, 17-54.

Kohler, E. L.

1995 *The Gordion Excavations (1950-1973) Final Reports, Vol. II, Part I: The Lesser Phrygian Tumuli: The Inhumations*, University Museum, Philadelphia.

Koşay, H. Z.

1941 *Pazarlı Hafriyatı Raporu : Les Fouilles de Pazarlı*, (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından V. 4), Ankara.

Sivas, T. T.

1999 *Eskişehir - Afyonkarahisar - Kütahya İl Sınırları İçindeki Frig Kaya Anıtları*, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Stronach, D. ve G. D. Summers.

2003 "The Ashlar Building at Kerkenes Dağ: An Interim Report", *Anatolia Antiqua* 11, 111-129.

Summers, G., F. Summers ve D. Stronach

2004 "Kerkenes Dağı Projesi 2004", *25. Kazı Sonuçları Toplantısı, 26-31 Mayıs 2003, Ankara*, 1, 183-194.

Summers, G. D., F. Summers ve S. Branting

2004 "Megarons and Associated Structures at Kerkenes Dağ: an Interim Report", *Anatolia Antiqua* 12: 7-41.

KERKENES DAĞ PROJE YAYINLARI – YILLARA GÖRE

Kerkenes Dağ Ana Sayfası: <http://www.kerkenes.metu.edu.tr>

Bu sayfa, uluslararası düzeydeki bir arkeoloji projesinin elektronik yayın denemesi olarak sunulmaktadır.

- 2004 Summers, G., Summers, F. ve Stronach, D.
Kerkenes Dağı Projesi 2002, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt, 26-31 Mayıs 2003, Ankara, 183-194.
- 2004 Summers, G., Summers, F. ve Branting, S.
Megarons and Associated Structures at Kerkenes Dağ: an Interim Report, *Anatolia Antiqua* 12, 7-41.
- 2004 Summers, G.D. ve Summers, F.
Demir Çağı Kenti'nin sırları, *ODTÜLÜ Sayı* 32, 16-17.
- 2003 Stronach, D. ve Summers, G. D.
“The Ashlar Building at Kerkenes Dağ: An Interim Report”, *Anatolica Antiqua* 11, 111-129.
- 2003 Summers, F., Atalan, N., Aydın, N., Basagaç, Ö., Uçar, G.
“Documentation of Archeological Ruins and Standing Monuments Using Photo-Rectification and 3D Modeling”, in Altan, M. O. (ed) *Proceedings of the XIXth International Symposium CIPA 2003, New Perspectives To Save Cultural Heritage, Antalya, Turkey, 30 September – 04 October, 2003*, CIPA, Turkey, 660-668.
- 2003 Summers, G., Summers, F. ve Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2003”, *Anatolian Archaeology* 9, 22-24 .
- 2003 Summers, G. D., Summers, F. ve Stronach, D.
“Kerkenes Dağı Projesi 2001”, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt, 27 -31 Mayıs 2002, Ankara, 449-460.
- 2003 Summers, G., Summers, F., Stronach, D. ve Branting, S.
Kerkenes News 6, 2003 – *Kerkenes Haberler* 6, 2003, METU Press, Ankara.
- 2002 Aydın, N., Toprak, V. ve Baturayoğlu, N.
“The Geophysical Survey of an Iron Age City in Central Anatolia: Kerkenes Dağ”, in J. Albertz (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings – Monuments – Sites Traditional and Modern Methods, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001*, CIPA, Germany, 516-523.
- 2002 Baturayoğlu, N.
“The Survey and Documentation of the City Walls and Cappadocia Gate of the Iron Age Settlement on Kerkenes Dağ in Central Anatolia”, in J. Albertz (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings – Monuments – Sites Traditional and Modern Methods, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001*, CIPA, Germany, 100-107.
- 2002 Baturayoğlu, N., Summers, G. D., Summers, F. ve Aydın, N.
“The Survey and Documentation of an Iron Age City in Central Anatolia: Kerkenes Dağ”, in J. Albertz (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings – Monuments – Sites Traditional and Modern Methods, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001*, CIPA, Germany, 407-414.
- 2002 Branting, S. ve Summers, G. D.
“Modelling Terrain: the Global Positioning System (GPS) survey at Kerkenes Dağ, Turkey”, *Antiquity* 76, 639-640.
- 2002 Dusinberre, E. R. M.
“An Excavated Ivory from Kerkenes Dağ, Turkey: Transcultural Fluidities, Significations of Collective Identity, and the Problem of Median Art” *Ars Orientalis* XXXII, 17-54.
- 2002 G. D., Summers, Summers, F. ve Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2002”, *Anatolian Archaeology* 8, 25-27.
- 2002 Summers, G., Summers, F. ve Stronach, D.
Kerkenes News 5, 2002 – *Kerkenes Haberler* 5, 2002, METU Press, Ankara.

- 2002 Summers, G.D., Summers, F., Stronach, D. ve Özcan, M.
“Kerkenes Dağı Projesi 2000”. 23. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt, 28 Mayıs - 01 Haziran 2001, Ankara, 439-448.
- 2001 Summers, G. D.
“Keykavus Kale and Associated Remains on the Kerkenes Dağ in Cappadocia, Central Turkey”, *Anatolica Antiqua* 9, 39-60.
- 2001 Summers, G.
“Simulation and Dynamics of an Ancient City”, *ArcNews* 23.2, 12-13.
- 2001 Summers, G. D. ve Summers, F.,
“Kerkenes Dağ”. In A. M. Greaves and B. Helwing, “Archaeology in Turkey”, *American Journal of Archaeology* 105, 508-509.
- 2001 Summers, G. D., Summers F., Özcan, M. ve Stronach, D.
“1999 Yılı Kerkenes Dağı Projesi”, 22. Kazı Toplantısı 1.Cilt, 22-26 Mayıs 2000, İzmir. Ankara, 211-228.
- 2001 Summers, G., Summers, F. ve Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2000”, *Anatolian Archaeology* 7, 22-23.
- 2001 Summers, G., Summers, F. ve Stronach, D.
Kerkenes News 4 – Kerkenes Haberler 4, METU Press, Ankara.
- 2000 Summers, G. D.
“The Median Empire Reconsidered: a View from Kerkenes Dağ”, *Anatolian Studies* 50, 55-73
- 2000 Özcan, M., Summers, G. ve Summers, F.
“1998 Yılı Kerkenes Dağı Projesi”, *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 24-28 Mayıs 1999, Ankara*. Ankara, vol. II, 211-228.
- 2000 Summers, G. D.
“Archaeology on the World Wide Web: Who Wants What?”,
<http://www.achemenet.com/pdf/colloque/summers.pdf>
- 2000 Summers G. D.
“Kerkenes Dağ”, in Bienkowski, P. ve Millard, A. (eds), *Dictionary of the Ancient Near East*, British Museum, London, 166.
- 2000 Summers, G. D.
“Kerkenes Dağı. Orta Anadolu’da Yer Alan Demir Çağı Kentinin Araştırılmasına Teknolojik Yaklaşımlar, 1993-1999”, *1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 119-150.
- 2000 Summers, G., Summers, F., Özcan, M. ve Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2000”, *Anatolian Archaeology* 6, 22-24.
- 2000 Summers, G., Summers, F., Stronach, D. ve Özcan, M.
Kerkenes News / Haberler 3: 2000, METU Press, Ankara.
- 1999 Ertem, E. ve Demirci, Ş.
“Characteristics of Hittite Pottery Sherds from Sites in the Kızılırmak Basin”, *Journal of Archaeological Science* 42, 1017-1023.
- 1999 Summers, G. D.
“Medes, Lydians, the 'Battle of the Eclipse' and the Historicity of Herodotus”,
<http://www.metu.edu.tr/home/wwwkerk/12propub/wwwpaper/eclbygds/index.html>
- 1999 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağı 1997”, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 25-29 Mayıs 1998 Tarsus*, Ankara, vol. II, 121-151.
- 1999 Summers, G., Summers, F., Özcan, M. ve Stronach, D.
“Kerkenes Dağ 1999”, *Anatolian Archaeology* 5, 19-22.
- 1999 Summers, G., Summers, F., Stronach, D. ve Özcan, M.
Kerkenes News / Haberler 2: 1999, METU Press, Ankara.
- 1998 Ertem, E., Summers, G. D. ve Demirci, S.
“An Archaeometric Study on Plain Ware Ceramics from the Hittite Period, Kızılırmak Basin”, in Alp, S. and Süel, A. (eds) *Acts of the IIIrd International Congress of Hittitology, Çorum, September 16-22, 1996*, Ankara, 197-215.

1998. Summers, G. D., Özcan, M., Branting, S., Dusingberre, E. R. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1996”, *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı: 26-30 Mayıs 1997 Ankara*. Ankara, vol. I, 627-659.
- 1998 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
Kerkenes News / Haberler 1998, Ankara (METU Press).
- 1998 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“The Kerkenes Dağ Project”, in Matthews, R. (ed.) *Ancient Anatolia*, London (BIAA), 177-194 and colour pls 29-30.
- 1998 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ”, *Anatolian Archaeology* 4, 25-27.
- 1997 Korolnik, S. A.
“The Conservation of a Carved Ivory Plaque”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi: 1996 Yıllığı* XI, 173-196.
- 1997 Summers, G. D.
“The Identification of the Iron Age City on the Kerkenes Dağ in Central Anatolia”, *Journal of Near Eastern Studies* 56.2, 81-94.
- 1997 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ”, *Anatolian Archaeology* 3, 23-25.
- 1996 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ”, *Anatolian Archaeology* 2, 27-28.
- 1996 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1994”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 29 Mayıs - 2 Haziran 1995 Ankara*, Ankara, vol. 1, 99-122.
- 1996 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1995”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 27-31 Mayıs 1996 Ankara*, Ankara, vol. II, 331-357.
- 1996 Summers, G. D., Summers, M. E. F., Baturayoglu, N., Harmanşah, Ö. ve McIntosh, E. R.
“The Kerkenes Dağ Survey, an Interim Report”, *Anatolian Studies* XLVI, 201-234.
- 1995 Gurney, O. R.
“The Hittite Names of Kerkenes Dağ and Kuşaklı Höyük”, *Anatolian Studies* XLV, 69-71.
- 1995 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1993”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 30 Mayıs - 3 Haziran 1994 Ankara*, Ankara, 567-582.
- 1995 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ Survey Project”, *Anatolian Archaeology* 1, 22-23.
- 1995 Summers, G. D., Summers, M. E. F. ve Ahmet, K. “The Regional Survey at Kerkenes Dağ: an Interim Report on the Seasons of 1993 and 1994”, *Anatolian Studies* XLV, 43-68.
- 1994 Summers, G. D.
“Kerkenes Dağ”, *Research Reports 1994*, BIAA, 18-20.
- 1994 Summers, G. D.
“Kerkenes Dağ 1993”, *Anatolian Studies* XLIV, 15.
- 1994 Summers, G. D. ve Summers, M. E. F.
“The Mountain Top City on Kerkenes Dağ (Yozgat) in Cappadocia”, *Arkeoloji ve Sanat* 62-63, 2-20.